

Βιβλιοκρισία

ΑΓΓ. Θ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ: Δημοσία Οικονομική, τεύχος Α' Ἀθήναι 1941.

Μετ' άσυνήθους γοργότητος διά τήν πανεπιστημιακήν φιλολογίαν, μόλις μετὰ ἔν έτος άπό τής έκδόσεως του ὑπό τόν τίτλον «Γενική θεωρία τής φορολογίας» συγγράμματός του, τὸ όποϊον έσημείωσεν έποχήν διά τήν πρόδον τής δημοσιονομικής έπιστήμης έν Ἑλλάδι, ὁ καθηγητής κ. Ἄγγ. Ἀγγελοπούλος ἔφερεν άρτίως εἰς φῶς τὸ Α' τεύχος τής ὑπό τόν τίτλον «Δημοσία Οἰκονομική» πραγματείας του.

Δέν ἔχομεν ὑπ' ὄψιν πλήρες τὸ διάγραμμα τοῦ νέου τούτου συγγράμματος. Ἐκ τοῦ έκδοθέντος ὁμως πρώτου τεύχους (σελ. 192), πραγματευομένου έν εισαγωγῇ μὲν περι τής έννοίας καί άποστολῆς τής κρατικής οἰκονομίας, περι τής έπιστήμης τής κρατικής οἰκονομίας καί τῶν μορφῶν καί τοῦ χαρακτήρος τής δημοσιονομικής δράσεως, περι τῶν επιδράσεων καί τῶν ὀρίων αὐτῆς καί τής φορολογικής δυναμικότητος, καθῶς καί περι τής εξέλιξεως τῶν δημοσιονομικῶν θεωριῶν, περαιτέρω δέ περι τοῦ καθορισμοῦ τῶν κρατικῶν ἀναγκῶν καί τής πολιτικῆς τῶν δαπανῶν καί περι τῶν μέσων πρὸς κάλυψιν τῶν κρατικῶν δαπανῶν, καθῶς καί έκ τής ὅλης έπισκοπήσεως τοῦ περιεχομένου τοῦ τεύχους τούτου, συνάγομεν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς διά τοῦ συγγράμματός του τούτου ἔδεν άπέβλεψεν άπλῶς καί μόνον εἰς τὸ νά διευκολύνη τοὺς παρ' αὐτοῦ διδασκομένους φοιτητάς, καθῶς γενικώτερον καί τοὺς ἐπιθυμοῦντας νά παρακολουθοῦν τὰ δημοσιονομικά ζητήματα, ὑπό τήν νεωτέραν των εξέλιξιν καί μορφήν, ὡς μετριοφρόνως έκφράζεται έν τῷ προλόγῳ, ἀλλὰ συνάμα ἠθέλησε καί νά πλουτίση τήν έλληνικήν δημοσιονομικήν έπιστήμην διά συγγράμματος προσδίδοντας νέας κατευθύνσεις, ἀνταποκρινομένας εἰς τήν σύγχρονον εξέλιξιν τής δημοσιονομικής πραγματικότητος, νά εισαγάγη εἰς τήν σπουδῆν τής δημοσίας οἰκονομικής τόν οἰκονομικοπολιτικόν χαρακτήρα, ὁ ὁποῖος σήμερον τήν διακρίνει, ὡς ὄργανον έκτελέσεως τής πολιτικῆς βουλήσεως. Οὕτως ἡ έπιστήμη αὕτη, μῆ περισφιγγομένη πλέον άπό τόν κλοιόν τής, ἄλλοτε, περιορισμένης ταμειυτικῆς τῆς άποστολῆς, προσαρμόζεται στενώτερον πρὸς τὰς συντρεχούσας πρακτικάς ἀνάγκας καί ἀξιῶσεις τής ὀλότητος, άποθλέπει άμέσως εἰς τήν έξυπηρέτησιν τοῦ κοινωνικοῦ συμφέροντος, διά τής επιδιώξεως τής μεγίστης δυνατῆς κοινωνικῆς ὠφελείας.

Εἰσαγωγικῶς, εἰς τὸ πρῶτον μέρος, ὁ συγγραφεὺς, πραγματευόμενος περι τής Κρατικῆς οἰκονομίας, καθορίζει τήν δημοσιονομικήν δράσιν τοῦ Κράτους, ἥτις έκδηλοῦται έντὸς τής Κοινωνικῆς Οἰκονομίας καί τήν ὁποίαν τὸ Κράτος πραγματοποιεῖ διά τής «Κρατικῆς Οἰκονομίας», ὁ κύκλος τής ὁποίας εὐρύνεται συνεχῶς καί παρουσιάζει τήν τάσιν τοῦ νόμου «τῆς αύξούσης κρατικῆς δράσεως». Ἡ άποστολή τής Κρατικῆς Οἰκονομίας, έντὸς τοῦ πλαισίου τής Κοινωνικῆς Οἰκονομίας, δέν εἶναι στενή ταμειυτική, ἀλλ' εὐρυτέρου κοινωνικοοικονομικοπολιτικοῦ χαρακτήρος. Ἡ ἀνάγκη τής πραγματοποιήσεως τῶν κρατικῶν σκοπῶν άποτελεῖ τήν δικαιολογητικήν βάση τοῦ μεγέθους καί τής έκτάσεως τής δημοσιονομικής δράσεως. Ἐπὶ τῶν σκοπῶν τούτων βασίζεται ἡ Κρατικὴ Οἰκονομία. Στενή δέ εἶναι ἡ έξάρτησις τοῦ κύκλου τής δημοσιονομικῆς δράσεως καί τῶν γενικωτέρων ὑπό τοῦ Κράτους επιδιωκομένων σκοπῶν.

Ἄκριθέστερον καθορίζει ὁ κ. Καθηγητὴς τὴν ἔννοιαν καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς Κρατικῆς Οἰκονομίας, διὰ τῆς ὁποίας τὸ Κράτος ἐπιζητεῖ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν σύγχρονον κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν του ἀποστολήν, παραλλήλως πρὸς τὴν πολιτικὴν ὀργάνωσίν του καὶ πρὸς τὴν ἄσκησιν τῆς οἰκονομικῆς του πολιτικῆς. Τὸ Κράτος, ὡς δρῶσα οἰκονομικὴ μονάς, ἀσκεῖ συστηματικὴν ἐνέργειαν πρὸς ἐπίτευξιν ἀποτελέσματος, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς γενικῆς οἰκονομικῆς ἀρχῆς, τῆς συνισταμένης εἰς τὴν πραγματοποίησιν ὅσον τὸ δυνατόν μείζονος ὠφελείας διὰ τῆς ἐλαχίστης θυσίας, τοῦ μικροτέρου τουτέστι κόστους, τὸ ὁποῖον ἀντιπαραβάλλεται πρὸς τὴν ὠφέλειαν, ἣτις προκύπτει ἀπὸ πᾶσαν δραστηριότητα. «Ἡ τελικὴ κρίσις καθορίζεται ἐκ τῆς ἀντιπαραθέσεως ἐπιβαρύνσεως καὶ ὠφελείας», ὡς ἀφορίζει ὁ κ. Καθηγητὴς, καὶ ἡ ἀντιπαραθέσις γίνεται διὰ τοῦ «κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ», εἰς τὸν ὁποῖον ἐνσωματοῦνται ὅλα τὰ ἔσοδα καὶ ὅλα τὰ ἔξοδα, τ' ἀναφερόμενα εἰς τὴν δημοσιονομικὴν δρᾶσιν. Τὸ σύνολον δὲ τῆς δημοσιονομικῆς δράσεως ὀλοκληροῦται εἰς τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ὀρθῆς σχέσεως μεταξὺ τῆς διὰ τὴν ὀλότητα προκυπτούσης ὠφελείας καὶ τοῦ διὰ τὴν ἰδιωτικὴν οἰκονομίαν προκύπτοντος βάρους. Ἐξασφαλίζεται δὲ ἡ οἰκονομικὴ ἰσορροπία διὰ ὀρθοῦ οἰκονομικῶς συστήματος δημοσίων ἀναγκῶν καὶ συστήματος πορισμοῦ ἐσόδων.

Δεδομένου, ὅτι τὸ ἐθνικὸν εἰσόδημα τῆς χώρας χρησιμεύει πρὸς ἱκανοποίησιν τόσον τῶν συναγωνιζομένων κρατικῶν ἄφ' ἑνὸς καὶ ἰδιωτικῶν ἄφ' ἑτέρου ἀναγκῶν, πρέπει νὰ ἐπιδιώκηται ἡ ἀρμονικὴ αὐτῶν κατανομὴ καὶ αὕτη εἶναι προϋπόθεσις εὐημερούσης κοινωνικῆς συμβιώσεως.

Ἡ φορολογία, ὡς κύριον ὄργανον τῆς δημοσιονομικῆς δράσεως, συνεπάγεται μεταβίβασιν ἀγοραστικῆς δυνάμεως ἐκ τῆς ἰδιωτικῆς εἰς τὴν κρατικὴν οἰκονομίαν καὶ, διὰ τῆς κρατικῆς δράσεως, ἐπαναφορὰν ἐκ νέου αὐτῆς εἰς τοὺς ἰδιώτας. Ἄλλὰ διὰ νὰ εἶναι ὠφέλιμος ἡ δρᾶσις αὕτη, πρέπει νὰ συντρέχωσι τρία κριτήρια τῆς κοινωνικῆς ὠφελείας. Ταῦτα εἶναι πρῶτον τὸ οἰκονομικὸ πολιτικόν, ἥτοι ἡ ἐξασφάλισις τῆς ὀλότητος ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν ἀνωμαλιῶν καὶ ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν κινδύνων, προϋποθέσεις ἐπιτρέπουσαι τὴν ἄσκησιν πρωτοβουλίας ἰδιωτικῆς. Διὰ τοῦτο, αἱ δαπάναι ἐσωτερικῆς ἀσφαλείας, δικαιοσύνης, δημοσίας ὑγείας, ἐκπαιδεύσεως, ἐθνικῆς ἀμύνης συντελοῦν εἰς τὴν κοινωνικὴν πρόοδον. Ἄλλ' εἶναι ζήτημα πολιτικόν ὁ τρόπος τῆς πραγματοποίησεως αὐτῆς, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ δημοσιονομικὴ ἐπιστήμη παρέχει τὴν συνεργασίαν της. Τὰ δύο ἄλλα κριτήρια εἶναι οἰκονομικοῦ περιεχομένου καὶ ἀναφέρονται εἰς τὴν βελτίωσιν, τὸ μὲν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, τὸ δὲ τοῦ τρόπου τῆς διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος μεταξὺ τῶν διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων. «Ἡ μετατόπισις τοῦ εἰσοδήματος ὑπὲρ τῶν οἰκονομικῶς ἀσθενεστέρων τάξεων καὶ εἰς βᾶρος τῶν οἰκονομικῶς ἰσχυροτέρων εἶναι κοινωνικῶς ὠφέλιμος» διδάσκει ὁ συγγραφεύς.

Περαιτέρω τῆς εἰσαγωγῆς ὁ κ. Καθηγητὴς, συγκρίνων τὴν Κρατικὴν καὶ τὴν ἰδιωτικὴν Οἰκονομίαν καὶ τὰς σχέσεις καὶ ὁμοιότητας αὐτῶν, ἀποφαίνεται ὅτι «ἄνευ τῆς Κρατικῆς Οἰκονομίας δὲν εἶναι νοητὴ ἡ Ἰδιωτικὴ Οἰκονομία καὶ ἄνευ τῆς Ἰδιωτικῆς Οἰκονομίας δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἡ Κρατικὴ Οἰκονομία». Παρὰ τὰς σχετικὰς ὁμοιότητας καὶ τὴν ἀλληλεξάρτησιν αὐτῶν, εἶναι διάφορος ὁ σκοπὸς ὁ παρ' ἑκάστης αὐτῶν ἐπιδιωκόμενος, διότι ἡ μὲν ἰδιωτικὴ ἱκανοποιεῖ ἀτομικὰς ἀνάγκας, ἡ δὲ Κρατικὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν ὀλότητα καὶ ἱκανοποιεῖ τὰς ἀνάγκας τοῦ συνόλου, ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῶν μικτοῦ χαρακτῆρος τὰς κοινωνικῶς «ὡς σπουδαίας θεωρουμένης». Ἡ Κρατικὴ Οἰκονομία εἶναι «ἀναγ-

καστική» χρησιμοποιούσα την φορολογίαν και αποσκοπούσα εις την κοινωνικήν ωφέλειαν και ιδίως εις την παραγωγικότητα διὰ τῆς ἐπιτεύξεως ἰσοζυγίου δαπανῶν καὶ ἐσόδων, ἐνῶ ἡ ἰδιωτικὴ εἶναι «ἐλευθέρα συναλλακτικὴ» οἰκονομία, κινουμένη ἐντὸς τῶν ἰδιωτικοοικονομικῶν σχέσεων καὶ ἀποβλέπουσα εἰς τὸ ἀτομικὸν κέρδος καὶ εἰς τὴν δημιουργίαν περιουσίας διὰ χρηματικοῦ ὑπολογισμοῦ αὐτῆς.

Τονίζει ὁ συγγραφεὺς, ὅτι ὁ Κρατικὸς προϋπολογισμὸς, μὲ πνεῦμα φειδοῦς ἐκ τῶν προτέρων καθορίζων τὰς μελλούσας τοῦ Κράτους δαπάνας, δεόν νὰ προβλέπη περὶ τῶν ἀναγκαιούντων ἐσόδων, καταλήγων εἰς ἰσοζύγιον «παρὰ μένοντος ἴσως καὶ μικροῦ τινος περισσεύματος», ἐκτὸς περιπτώσεως προϋπολογισμοῦ κρίσεως.

Εἰς τὴν Κρατικὴν Οἰκονομίαν κρατεῖ ἡ ἀρχή, ὅτι τῆς ἐξευρέσεως τῶν ἐσόδων προηγείται κατὰ κανόνα ὁ καθορισμὸς τῶν κρατικῶν δαπανῶν, ἐνῶ εἰς τὴν ἰδιωτικὴν τὰ ἔξοδα προσαρμόζονται πρὸς τὰ ἔσοδα. Ἄλλ' ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν ἔχει ἀπόλυτον ἐφαρμογήν, διότι ἡ περαιτέρω τῆς οἰκονομικῆς δυναμικότητος αὔξεις τῆς φορολογικῆς ἐπιβαρύνσεως δύναται νὰ ἔχη δυσμενεῖς ἐπιδράσεις ἐπὶ τῆς καθόλου οἰκονομικῆς καταστάσεως. Ἐντεῦθεν, ἡ διάκρισις μεταξὺ ἀπαραιτήτων καὶ ἀναγκαίων δαπανῶν καὶ μὴ ἀπαραιτήτων τοιούτων καὶ ἡ ἐξυπηρέτησις τῶν δευτέρων πρέπει ν' ἀναβληθῆ ἢ νὰ κατανεμηθῆ χρονικῶς ὥστε νὰ τηρῆται ἡ οἰκονομικὴ ἰσορροπία μεταξὺ Κρατικῆς καὶ Ἰδιωτικῆς Οἰκονομίας.

Ἐτέρα διαφορὰ παρουσιάζεται ἐξ ἀπόψεως «οἰκονομικῆς διαρθρώσεως» διότι ἡ μὲν ἰδιωτικὴ οἰκονομία βασίζεται ἐπὶ τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ καθεστώτος, (ἰδιοκτησίας, ἐδάφους, μέσων παραγωγῆς καὶ ἀγαθῶν καταναλώσεως), ὅπερ διευκολύνει τὴν ἀρχὴν τῆς ἀποδοτικότητος καὶ τὸν τρόπον τῆς διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος μεταξὺ τῶν διαφόρων συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς, ἐνῶ ἡ κρατικὴ βασίζεται καὶ αὕτη, ἀλλὰ μόνον ἐν μέρει, ἐπὶ τοῦ συστήματος τῆς ἰδιοκτησίας, ἐφ' ὅσον κινεῖται ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομίας διὰ τῆς ἐπιχειρηματικῆς δράσεως αὐτῆς, ἀλλ' οὐσιαστικῶς καὶ ἡ ἰδιοκτησία αὕτη εἶναι τῆς Ὀλότητος. «Οὕτω τὰ δάση, τὰ δημόσια πάρκα, τὰ κτήματα ἐν γένει, τὰ μεταλλεῖα, αἱ ἐπιχειρήσεις παντὸς εἴδους ἐν γένει, τὰ ἐργοστάσια παραγωγῆς φωταερίου, ἠλεκτρικοῦ ρεύματος, οἱ σιδηρόδρομοι, τὰ κτίρια ἐν γένει, ἀποτελοῦν κοινὴν ἰδιοκτησίαν» λέγει ὁ συγγραφεὺς.

Μετὰ τὸν καθορισμὸν τῶν σχέσεων κρατικῆς καὶ ἰδιωτικῆς οἰκονομίας, ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὴν θέσιν τῆς Κρατικῆς πρὸς τὴν Κοινωνικὴν Οἰκονομίαν καὶ γενικώτερον τὴν θέσιν τῆς δημοσιονομικῆς δράσεως ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ συνόλου τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως. Ἐνῶ ἡ Κοινωνικὴ οἰκονομία συντίθεται ἀπ' ὅλα τὰ ὄργανα εἰς ὅλας τὰς οἰκονομικὰς λειτουργίας ἐνὸς ἔθνους, τὰς τε ἀνηκούσας εἰς τὴν ἰδιωτικὴν καὶ εἰς τὴν Κρατικὴν, ἐκάστη τῶν δύο τούτων εἶναι κτῆμα τῆς πρώτης, ἀλλὰ ταυτοχρόνως ἀποτελοῦν καὶ ἰδιαιτέρον ὄργανον τῆς Κοινωνικῆς. Ἄλλὰ τὰ πρωτεῖα κατέχει, λόγῳ κυρίως τοῦ ὑφισταμένου συνδέσμου μεταξὺ κρατικοῦ σκοποῦ καὶ οἰκονομικῶν μέσων, ἡ Κρατικὴ Οἰκονομία, ἀπὸ τε τὴν ἰδιωτικὴν καὶ ἀπὸ τὴν Κοινωνικὴν Οἰκονομίαν, μολονότι εὐρίσκεται περισσότερον, ὡς πρὸς αὐτήν, εἰς σχέσεις ἀμοιβαιότητος, ἅτε οὕσα μέσον διαμορφώσεως τῶν ἰδιωτικοοικονομικῶν σχέσεων τῆς περιουσίας καὶ τοῦ εἰσοδήματος, συμφώνως πρὸς τὰς κοινωνικὰς, οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικοπολιτικὰς ἐπιδιώξεις ὡς συνάμα ἐξάρτημα τῆς ὀργανώσεως τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας. Οὕτως ἡ Κρατικὴ οἰκονομία ἀποβαίνει ὁ ρ-

γανον της Κοινωνικής, της οποίας είναι τμήμα. Κοινή δὲ τροφοδοτική πηγή της τε ιδιωτικής καὶ της Κρατικής είναι τὸ ἐθνικὸν εἰσόδημα.

Συνωψίσασμεν ἄνωτέρω τὸ πρῶτον κεφάλαιον τῆς εἰσαγωγῆς, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς ἔχει ἐξαντλήσει μετὰ ζηλευτῆς ἀκριθείας καὶ πληρότητος ἴσον καὶ ἐμβριθείας, ὅ,τι ἀνάγεται εἰς τὴν ἔννοιαν καὶ ἀποστολὴν τῆς Κρατικῆς Οἰκονομίας. Ἄλλ' ὅτι, κυρίως διακρίνει τὸ ἔργον τοῦτο, περιλαμβάνον μαθήματα διδασκόμενα εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ὡς καὶ εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον, τὸ ἄνωτέρω συνοψισθέν, ἐμφαίνεται, εἶναι ἡ σαφήνεια καὶ ἡ χάρις τοῦ ὕφους, ἡ ὁποία καθιστᾷ τὸ ἔργον εὐπρόσιτον καὶ εἰς τοὺς μηδὼλως μυηθέντας τῆς ἐπιστήμης. Τὰ πλεονεκτήματα δὲ ταῦτα διήκουν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ συγγράμματος, τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀσυγκρίτως ἰσχυρότερον παντὸς ἄλλου προηγουμένου, ἰδίως διότι, ἐπὶ πλέον, ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν παροῦσαν κατάστασιν τῆς ἐπιστήμης καὶ εἰς τὴν σύγχρονον ἐξέλιξιν τῆς δημοσιονομικῆς.

Εἰς τὰ ἐπόμενα δεύτερον, τρίτον καὶ τέταρτον κεφάλαια τῆς εἰσαγωγῆς καθορίζονται τὸ περιεχόμενον τῆς Κρατικῆς οἰκονομίας, αἱ μορφαὶ καὶ ὁ χαρακτήρ τῆς δημοσιονομικῆς δράσεως καὶ αἱ ἐπιδράσεις αὐτῆς.

Ἡ Δημοσία οἰκονομικὴ εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῆς οποίας ἀντικείμενον εἶναι ἡ Κρατικὴ οἰκονομία καὶ ὡς ἐπιστήμη ὀρίζεται «ἡ ἐρευνῶσα τὰ οἰκονομικὰ μέτρα, φαινόμενα καὶ θεσμοὺς τῆς Κρατικῆς οἰκονομίας, ὡς καὶ τὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν καθόλου Κοινωνικὴν οἰκονομίαν». Διευρύνεται οὕτως ἡ διδασκαλία, ἡ ἄλλοτε ἐγκλεισμένη ἐντὸς τοῦ κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ, ἐπεκτεινομένη εὐρύτερον καὶ ἐρευνῶσα τὸ σύνολον τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων, τῶς σχετικῶν πρὸς τὴν Κρατικὴν οἰκονομίαν. Ἐὰν ἡ βιομηχανία εὐημερῆ, ἐὰν τὸ ἐμπόριον προοδεύη, ἐὰν ἡ γεωργικὴ παραγωγὴ αὐξάνη, εἶναι ζητήματα μεγάλης σπουδαιότητος διὰ τὴν πορείαν τῶν δημοσίων οἰκονομικῶν. Ἀντιθέτως, ἐὰν ὁ κρατικὸς προϋπολογισμὸς παρουσιάσῃ ἔλλειμμα καὶ ἀντιμετωπίσῃ δυσχερείας ἐνδιαφέρει ἀμέσως τὴν ἰδιωτικὴν οἰκονομίαν, διότι δὲν δύναται νὰ νοηθῆ ἀπρσκοπτος ρυθμὸς τῆς οἰκονομικῆς ἐξελίξεως μιᾶς Χώρας ἄνευ ἰκαλῶν δημοσίων οἰκονομικῶν» ὡς ἀφορίζει ὁ συγγραφεὺς.

Ἡ ἀλληλεξάρτησις δημοσίας καὶ ἰδιωτικῆς οἰκονομίας ὑφίσταται ἐπίσης ἐξ ἀπόψεως φορολογικῆς πολιτικῆς. «Ἡ ἐπιβολὴ ἐνὸς φόρου δὲν πρέπει νὰ ἐξετάζεται ἀπὸ τῆς ταμιευτικῆς τοῦ μόνον πλευρᾶς. Πρέπει νὰ ἐρευνῶνται συγχρόνως αἱ οἰκονομικαὶ καὶ αἱ κοινωνικαὶ αὐτοῦ συνέπειαι, ἡ παραγνώρισις τῶν ὁποίων θὰ ἔχη ταχέως δυσμενεῖς συνεπείας διὰ τὴν ὅλην ἐθνικὴν οἰκονομίαν».

Ἐνδιαφέρον ἰδιαιτέρως εἶναι τὸ κεφάλαιον περὶ τοῦ περιεχομένου τῆς Δημοσίας Οἰκονομικῆς, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς κηρύσσεται ὑπὲρ τῆς ὑπὸ τοῦ Κράτους ἀναλήψεως ἐπιχειρήσεων οὐ μόνον κοινωνικοῦ περιεχομένου, ἀλλὰ καὶ τῶν διεξαγομένων πρὸς πορισμὸν ἐσόδων, διότι τὰ ἔσοδά των χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν ἐπίτευξιν κρατικῶν σκοπῶν καὶ διότι, ἐκ παραλλήλου, τὸ Κράτος δὲν κατευθύνεται, ὡς ὁ ἰδιώτης, ἀποκλειστικῶς ἀπὸ κερδοσκοπικὰς ἀντιλήψεις, ἀλλ' ἀποβλέπει καὶ εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ δημοσίου συμφέροντος.

Ἡ Δημοσία Οἰκονομία, ὡς πρωτίστως διδασκαλία τοῦ κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ, περιλαμβάνει καὶ τὴν ἐρευναν τῶν δαπανῶν. «Ἐὰν πρόκειται περὶ τακτικῶν ἢ ἐκτάκτων δαπανῶν, περὶ παραγωγικῶν ἢ μὴ ἀποδοτικῶν, εἶναι ζήτημα μεγάλης σημασίας, ἔχον ἐπίδρασιν ὄχι μόνον ἐπὶ τῆς Κρατικῆς Οἰκο-

νομίας, αλλά και ἐπὶ τῆς ἰδιωτικῆς καὶ τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ τύχουν τῆς ἐπισταμένης μελέτης».

Ὁ συγγραφεὺς διαιρεῖ τὴν Δημοσίαν Οἰκονομίαν εἰς τρία τμήματα, ἱστορικόν, θεωρητικόν καὶ κριτικῶς γνωμοδοτικόν, ἀλλὰ θεωρεῖ ὡς μὴ πρακτικῶς, πάντοτε δυνατὴν τὴν διάκρισιν τῆς Δημοσίας Οἰκονομικῆς εἰς Γενικὴν (θεωρίαν) καὶ εἰς Εἰδικὴν (ἐφηρμοσμένην), λόγῳ τοῦ στενοῦ συνδέσμου θεωρίας καὶ πράξεως. Ἐξ ἄλλου, δέχεται τὴν διάκρισιν εἰς θεωρίαν καὶ πολιτικὴν. «Ἡ δημοσιονομικὴ Πολιτικὴ, λέγει, εἶναι περισσότερον ἢ διδασκαλία τῶν δημοσιονομικῶν ἐπιδιώξεων, τὸσον ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔκθεσιν καὶ θεμελίωσιν τῶν σκοπῶν τούτων, ὅσον ἐπίσης ἐν σχέσει πρὸς τὰ εἰς πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν τούτων ἀναγκαιοῦντα μέσα, τῶν ὁποίων ἐξετάζεται ἡ σκοπιμότης καὶ ἡ ἐπίδρασις». Διακρίνει δὲ τὴν Δημοσιονομικὴν Πολιτικὴν εἰς θεωρητικὴν καὶ εἰς πρακτικὴν.

Ἐξαίρει τὴν ἀποστολὴν τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας, ὡς ὁδηγοῦ τοῦ Κράτους καὶ τῶν ὀργανισμῶν δημοσίου δικαίου νὰ ἐξευρίσκουν καὶ χρησιμοποιοῦν τὰ ἀναγκαῖα ὑλικά μέσα. Ὅθεν εἶναι ἐπιστήμη παρατηρήσεων καὶ λαμβάνει τὸ ὑλικὸν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν στατιστικὴν, ἰδιαίτερος περὶ φόρων ἐσόδων κρατικῆς περιουσίας, δανείων κλπ. Ἐπιζητεῖ τὴν ἐπιστημονικὴν λύσιν τῶν ἀναφαινομένων προβλημάτων καὶ δὲν ἐπιτρέπει τὴν παραμέλησιν τῆς, λόγῳ τῆς σοβαρότητος αὐτῶν. Ἐχει δὲ πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν «τὴν ἀναγκαιότητα μιᾶς ὀρθῆς σχέσεως μεταξὺ τῆς ἀξίας τῶν κρατικῶν παροχῶν διὰ τὸ κοινωνικὸν σύνολον καὶ τοῦ ἐντεῦθεν διὰ τὴν ἰδιωτικὴν οἰκονομίαν προκύπτοντος κόστους». Ἡ προσήκουσα χρησιμοποίησις τῶν προϊόντων τῶν κρατικῶν ἐσόδων συντελεῖ εἰς αὔξησιν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, καθίσταται παραγωγικὴ καὶ ἀντιθέτως κακὴ χρησιμοποίησις συντελεῖ εἰς τὴν ἐπιθάρυνσιν τῆς κοινωνικῆς οἰκονομίας, εἰς τὴν πτωχείαν τοῦ λαοῦ.

Εἶναι μὲν κατ' ἐξοχὴν πολιτικὸν ζήτημα ἡ διαπίστωσις τῆς κρατικῆς ἀνάγκης, ἀλλ' εἶναι καὶ ὑπόθεσις δημοσιοοικονομικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ ἀντικείμενον δημοσιονομικῆς ἐρεύνης. Εἶναι καὶ οἰκονομικὸν ζήτημα. Ἡ πολιτικὴ ἄποψις πρέπει νὰ συνδυάζεται πρὸς τὴν οἰκονομικὴν. Ὁ πολιτικὸς πρέπει νὰ συνεργάζεται μὲ τὸν οἰκονομολόγον.

Δεδομένου, ὅτι τὸ ἐθνικὸν εἰσόδημα τῆς χώρας πρέπει νὰ ἐπαρκέσῃ διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τὸσον τῶν ἰδιωτικῶν ὅσον καὶ τῶν κρατικῶν ἀναγκῶν, ὁ καθορισμὸς καὶ ἡ κατανομὴ τῶν κρατικῶν πρέπει νὰ γίνῃ κατὰ τρόπον ἄρμονικὸν ὥστε νὰ καλυφθῇ ἡ σχετικὴ κάλυψις των. Τελικὸν κριτήριον τῆς κατανομῆς ταύτης ὀφείλει νὰ εἶναι ἡ πραγματοποίησις τῆς μεγίστης κοινωνικῆς ὠφελείας.

Εἰδικώτερον πραγματεύεται ὁ συγγραφεὺς περὶ τῆς ἐξευρέσεως τῶν κρατικῶν πόρων καὶ τῶν δημοσίων ἐσόδων (σελ. 39) καὶ περὶ τῆς καταρτίσεως καὶ ἐκτελέσεως τοῦ δημοσιονομικοῦ προγράμματος καὶ τοῦ προϋπολογισμοῦ (σελ. 46) καὶ περὶ τῶν θεωριῶν τοῦ χαρακτήρος τῆς δημοσιονομικῆς δράσεως (σελ. 41 καὶ ἐπ.). Καταλήγει δέ, ὅτι «ὁ πολιτικὸς χαρακτήρ εἶναι προέχων καὶ τελεῖ ἐν στενῇ συνεργασίᾳ μὲ τὸν οἰκονομικὸν χαρακτήρα τῆς οἰκονομικῆς δράσεως».

Εἰς τὸ τέταρτον κεφάλαιον τῆς εἰσαγωγῆς ἐξετάζονται αἱ ἐπιδράσεις τῆς δημοσιονομικῆς δράσεως ἐπὶ τῆς παραγωγῆς, ἐπὶ τῆς διανομῆς τοῦ εἰσοδήματος, ἐπὶ τῆς καταναλώσεως, ἐπὶ τῆς ἀποταμιεύσεως, ἐπὶ τοῦ νομίσματος

καὶ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν διακυμάνσεων. Εἶναι τοῦτο ἐκ τῶν σπουδαιότερων κεφαλαίων τοῦ συγγράμματος. Ὀρμώμενος ὁ συγγραφεὺς ἀπὸ τὸ συμπέρασμα τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου, καθ' ὅπερ «ἡ δημοσιονομικὴ δράσις εἶναι οἰκονομικοπολιτικὸν χαρακτῆρος καὶ ἀποτελεῖ ὀλοκληρωμένην οἰκονομικὴν διαδικασίαν», ἐρευνᾷ κατὰ τρόπον συνοπτικόν, διαυγῆ καὶ ἀφοριστικὸν τὰς καθ' ἑκάστας κυριωτέρας ἐπιδράσεις τῆς δράσεως ταύτης καὶ καθορίζει τὴν ἕκτασιν καὶ τὰ ὅρια αὐτῆς ἰδιαιτέρως ἐπὶ τῶν προμνησθεισῶν κατηγοριῶν, τόσον διὰ τῆς πολιτικῆς τῶν δημοσίων δαπανῶν, ὅσον καὶ τῆς τῶν δημοσίων ἐσόδων. Τὴν μελέτην τοῦ κεφαλαίου τούτου συνιστῶμεν ἰδιαιτέρως, διότι πᾶσα περίληψις τοῦ περιεχομένου του δὲν δύναται παρὰ νὰ μειώσῃ τὴν ἐξαιρετικὴν του ἀξίαν, τόσον ἀπὸ θεωρητικῆς, ὅσον καὶ ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως. Ἀνάλογον παρατήρησιν ποιούμεθα καί, ὡς πρὸς τὰς δύο ἐπόμενα καὶ τελευταῖα κεφάλαια τῆς εἰσαγωγῆς, τὰ πραγματευόμενα περὶ τῶν ὀρίων τῆς δημοσιονομικῆς δράσεως καὶ περὶ τῆς φορολογικῆς δυναμικότητος, καὶ περὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν δημοσιονομικῶν θεωριῶν. Εἶναι κεφάλαια, εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν ὁποίων ὁ συγγραφεὺς ἀπετύπωσεν ὅλην τὴν μεθοδικότητα, τὴν συνθετικὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὴν ὄντως κλασικὴν βαθεῖαν ἐρευνᾶν του, παραθέτων ἐν τέλει (σελ. 104-105) καὶ πλήρη βιβλιογραφίαν τῆς τε ξένης καὶ τῆς ἑλληνικῆς δημοσίας οἰκονομικῆς.

Τὸ δεύτερον μέρος τοῦ συγγράμματος φέρει τὸν τίτλον «ὁ καθορισμὸς τῶν κρατικῶν ἀναγκῶν καὶ ἡ πολιτικὴ τῶν δαπανῶν» καὶ διαιρεῖται εἰς τρία κεφάλαια, ἢτοι α' κρατικαὶ ἀνάγκαι καὶ κρατικαὶ δαπάναι, β' κατάταξις τῶν κρατικῶν δαπανῶν, γ' γενικαὶ ἀρχαὶ τῆς πολιτικῆς τῶν δαπανῶν.

Τὸ δὲ τρίτον καὶ τελευταῖον μέρος «τὰ μέσα πρὸς κάλυψιν τῶν κρατικῶν δαπανῶν» περιλαμβάνει εἰς μὲν τὸ γενικὸν τμῆμα περὶ τῆς ἐπιχειρηματικῆς δράσεως τοῦ Κράτους, γενικῶς, εἰδικώτερον δὲ εἰς δύο κεφάλαια τὴν γενικὴν θεωρίαν τῆς ἐπιχειρηματικῆς δράσεως καὶ τὰς κατ' ἰδίαν κρατικὰς ἐκμεταλλεύσεις.

* * *

Διὰ τῆς συνοπτικῆς ταύτης ἐκθέσεως προσεπαθήσαμεν νὰ ἐξάρωμεν τὴν ἐξαιρετικὴν ἀξίαν καὶ τὸ μέγα ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον ἐμφανίζει τὸ τεῦχος τοῦτο τοῦ συγγράμματος τοῦ κ. Ἀγγελοπούλου, τόσον διὰ τὴν ἀπὸ καθέδρας πανεπιστημιακὴν διδασκαλίαν, ὅσον καὶ ἀπὸ γενικωτέρας ἀπόψεως διάδοσιν τῆς δημοσιονομικῆς ἐπιστήμης ἐν Ἑλλάδι. Τὰ προβλήματα τῆς ἐπιστήμης ταύτης καθίστανται ὁσημέραι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κ ρ ί σ ι μ α καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ κ. Καθηγητοῦ εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν αὐτῶν θὰ εἶναι ἀκόμη περισσότερο πολύτιμος, ὅταν οὗτος, μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν σπουδὴν περὶ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ συγγράμματός του, δυνηθῇ — ὅπως τὸ εὐχόμεθα — νὰ φέρῃ εἰς φῶς καὶ τὰ ὑπόλοιπα τεύχη του. Πᾶσα ἔκφρασις συγχαρητηρίων πρὸς τὸν ὀτρηρὸν τῆς ἐπιστήμης Διδάσκαλον θὰ ὑπολείπηται τῆς ὄντως δημιουργικῆς καὶ πρωτοτύπου, διὰ τὴν χώραν μας, ἐπιστημονικῆς του ἐργασίας ταύτης, ἥτις δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι καὶ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ θὰ κριθῇ καὶ ὡς ἀνεκτίμητος συμβολὴ εἰς τὴν πρόοδον τῆς Ἐπιστήμης παγκοσμίου ἐνδιαφέροντος.

Γ. Ν. ΚΟΦΙΝΑΣ

Β. Δ. ΑΝΔΡΙΟΛΑ: Τὸ κόστος τῶν βιομηχανικῶν προϊόντων. Συστηματικὸς προσδιορισμὸς καὶ Λογιστικὴ αὐτοῦ.

Ὀλίγον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου ἐξεδόθη, ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον, μελέτη ἐξ 150 σελίδων τοῦ πτυχιούχου τῆς Α.Σ.Ο Ε. Ε. καὶ τῆς Νομικῆς Σχολῆς κ. Β. Ἀνδριόλα.

Ἐπὶ τῆς ἐργασίας ταύτης τοῦ νεαροῦ ἐπιστήμονος θὰ προσθέσω ὀλίγα τινά, ἅτινα, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ τοῦτο, νομίζω ὅτι παρέλκουσι μετὰ τὸ ἐπὶ ταύτης προτασσόμενον εἰσαγωγικὸν σημείωμα τοῦ σεβαστοῦ μοι Διδασκάλου Δρος Α. Ν. Σπουργίτου, παλαιοῦ Πρυτάνεως τῆς Α.Σ.Ο Ε. Ε.

Ἐπὶ τῆς ἐργασίας ταύτης, διαιρουμένης εἰς 13 μέρη, τὰ 10 μέρη αὐτῆς ἀφιερῶνται εἰς τὸ Γενικὸν μέρος, ὅπου ἐρευνᾶται ἡ ἔννοια τοῦ κόστους καὶ ἡ διάκρισις αὐτοῦ ἀπὸ τῶν τιμῶν, οἱ λόγοι δι' οὓς ἐπιβάλεται ὁ συστηματικὸς καὶ κατὰ τὸ δυνατόν ἀκριβῆς προσδιορισμὸς τοῦ κόστους (λόγοι ἐσωεπιχειρηματικοὶ - λόγοι ἐξωεπιχειρηματικοί), τὸ κόστος ἐν τῇ Βιομηχανίᾳ καὶ τὰ εἶδη τοῦ κόστους γενικῶς (βιομηχανικὸν - ἐμπορικὸν - τμηματικὸν - εἰδικόν), αἱ μέθοδοι ὑπολογισμοῦ τοῦ κόστους (συνθετικὴ - ἀναλυτικὴ), τὰ στοιχεῖα τοῦ κόστους (ἄμεσοι δαπάναι - ἔμμεσοι δαπάναι κατασκευῆς - ἐμπορικὰ ἔξοδα), ἡ Λογιστικὴ τοῦ κόστους (μονοπαραγωγή - μία φάσις καὶ μόνη κατασκευῆς τελείου προϊόντος - λογαριασμοὶ πρώτων ὑλῶν - λογαριασμοὶ τῶν καθ' ἕκαστον λοιπῶν στοιχείων τοῦ κόστους - λογαριασμὸς κατασκευῶν - λογαριασμὸς ἔτοιμα προϊόντα - λογαριασμὸς πωλήσεις - μονοπαραγωγή - πολυφασικὴ κατασκευὴ τελείου προϊόντος - πολυσχιδῆς παραγωγή ἀλλὰ μονοφασικὴ παραγωγή τῶν διαφόρων τελείων προϊόντων - πολυσχιδῆς παραγωγή μετὰ πολυφασικῆς ἐπαλλήλου τοιαύτης διὰ τὰ διάφορα προϊόντα - πολυσχιδῆς παραγωγή μετὰ πολυφασικῆς παραλλήλου τοιαύτης διὰ τὰ διάφορα προϊόντα), δελτία κόστους - ὑπηρεσία κόστους, τεχνικὴ τῆς κατανομῆς τῶν ἐμμέσων δαπανῶν (ἀναλόγως τῆς φύσεως τῆς παραγωγῆς ἐπιχειρήσεως - ἐν εἶδος προϊόντος - πλείονα εἶδη προϊόντων - ἐνδιάμεσος κατανομή - τελικὴ κατανομή - βάσις τῆς κατανομῆς τῶν ἐμμέσων δαπανῶν - μέθοδοι κατανομῆς κλπ.).

Εἰς τὸ εἰδικὸν μέρος ἀσχολεῖται α) μὲ τὰς ἐμμέσους δαπάνας, ἥτοι τὰς πρώτας ὕλας καὶ τὰ ἡμερομίσθια, ἅτινα ἐνσωματοῦνται εἰς τὴν μονάδα τοῦ παραγομένου προϊόντος. Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἐξετάζεται ἡ συστηματικὴ παρακολούθησις τῶν εἰσαγωγῶν καὶ ἐξαγωγῶν πρώτων ὑλῶν, ἡ Λογιστικὴ τῆς ἀποθήκης πρώτων ὑλῶν, ἡ λειτουργία τῶν λογαριασμῶν τῶν πρώτων ὑλῶν, ἡ τιμὴ εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς τῶν πρώτων ὑλῶν, ὁ λογιστικὸς καὶ πραγματικὸς ἔλεγχος τῶν ἀποθεμάτων τῶν πρώτων ὑλῶν, ἡ ἐξεύρεσις τοῦ χρόνου ἀπασχολήσεως τῶν ἐργατῶν καὶ ὁ ἔλεγχος αὐτοῦ, δι' ἐνὸς γενικοῦ ἐπιστάτου, δι' ἀτομικῶν δελτίων, δι' ἀτομικῶν δελτίων κατανομῆς τῶν ἡμερομισθίων ἐκάστου ἐργάτου, δι' εἰδικῶν δελτίων κατὰ ἐκτελούμενον ἔργον, ἡ Λογιστικὴ τῶν ἡμερομισθίων β) τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἐμμέσων δαπανῶν (Διεύθυνσις καὶ ἐποπτεία τῶν ὑπηρεσιῶν κατασκευῆς - ἔλεγχος καὶ παραλαβὴ τῶν πρώτων ὑλῶν καὶ τῶν ἐτοιμῶν προϊόντων - κινητήριος δύναμις - φωτισμὸς - θέρμανσις - ἀερισμὸς - ἐπισκευαὶ (ὕλικου - ἐργοστασίου) - ἐνοίκια - ἀποσβέσεις - ἀπορρίψεις κακῶν κατασκευῶν - ἐργαλεῖα - φόροι κλπ.) γ) τὸ ἐμπορικὸν κόστος (εἰδικὰ - γενικὰ ἔξοδα πωλήσεως, ἀνάλυσις τοῦ ἐμπορικοῦ κόστους, λογιστικὴ αὐτοῦ κλπ.) δ) τὰς ἀποσβέσεις γενικῶς (βάσις ὀρθοῦ ὑπολογισμοῦ τῶν ἀποσβέσεων, μέθοδοι ὑπολογισμοῦ τούτων, μέθοδοι καὶ ποσοστὰ προσι-

διάζοντα εἰς ἕκαστον στοιχείον τοῦ παγίου ἐνεργητικοῦ, εἰδικὰ θέματα ἀποσβέσεων καταλογιζομένων εἰς τὸ κόστος, Λογιστικῆ τῶν ἀποσβέσεων).

Ἐπὶ τῆς ὡς ἄνω ἐργασίας εἰδικώτερον ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν τὰ ἑξῆς:

Ἡ Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία σχετικῶς μὲ τὸ ἐρευνώμενον ὑπὸ τοῦ συγγραφέως θέμα οὐδὲν ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ἢ διὰ νὰ εἶμαι ἀκριθέστερος ἐλάχιστα περὶ τούτου ἀναφέρονται εἰς τὰ πολυάριθμα συστήματα τῆς Λογιστικῆς, ἅτινα μέχρι τοῦδε ἔχουσιν ἐκδοθῆ, ἐκτὸς τῶν ἐλαχίστων σελίδων τούτων, αἵτινες διατίθενται εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς τελευταίας εἰς τὴν βιομηχανικὴν παραγωγὴν.

Κατὰ συνέπειαν τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ἀνδριόλα ἔρχεται νὰ συμβάλῃ οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν διάδοσιν τῶν ὀρθῶν σχετικῶν πρὸς τὸ κόστος ἐννοιῶν, μετὰξὺ μεγαλυτέρου μέρους ἀτόμων, ἀσχολουμένων μὲ ταύτας ἀπὸ τῆς πρακτικῆς τῶν ἀπόψεως, τουτέστιν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς ἐφαρμογῆς τῶν καὶ οὐχὶ ἀπὸ τῆς θεωρητικῆς ἐπὶ τούτων συζητήσεως.

Εἰς τὴν διάδοσιν ἢ μᾶλλον εἰς τὴν ἐκλαίκευσιν τῶν σχετικῶν πρὸς τὸ κόστος ἐννοιῶν συντελεῖ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ἀνδριόλα, οὔτινος τὰ οὐσιώδη χαρακτηριστικά, ἐκτὸς ἄλλων, εἶναι ἡ μεθοδικὴ τῆς ὕλης ταξινόμησις καὶ ἡ ἀρτία ἀπὸ πάσης πλευρᾶς ἐκθεσις ταύτης, καθισταμένης τῆς κατανοήσεως τῶν ἐκτιθεμένων ἀκοπωτέρας, διὰ τῆς παραθέσεως οὐκ ὀλίγων πρακτικῶν ἐφαρμογῶν ἐκ τῆς ζωῆς εἰλημμένων.

Παρὰ τὰ πασίδηλα πλεονεκτήματα ταῦτα, ἅτινα ἐμφανίζει ἡ καθ' ὅλα λαμπρὰ ἐργασία αὕτη τοῦ κ. Ἀνδριόλα, οὐχ ἦτον ἐνέχει καὶ τινα ἀσθενῆ σημεῖα ἅτινα ὀφείλονται εἰς τὴν ἑλλειψιν παρὰ τούτῳ τεχνικῆς προπαιδεύσεως καὶ μόνον, ἦν φιλοτίμως, σημειωθῆτω τοῦτο, προσεπάθησε ὁ συγγραφεὺς νὰ ἐξουδετερώσῃ ὅσον ἠδύνατο, διὰ τῆς προσφυγῆς εἰς τὴν ξένην βιβλιογραφίαν. Τοῦτο ἦτο αὐτονόητον, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ θέματος οὔτινος ἐπελήφθη, δεδομένου μάλιστα ὅτι μὲ τὰ ζητήματα τοῦ κόστους εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν κατὰ κανόνα ἠσχολήθησαν οἱ τεχνικοὶ οἱ διαθέτοντες καὶ οἰκονομικὴν κατάρτισιν, καθ' ὅσον τὰ προβλήματα ταῦτα τοῦ κόστους δὲν ἐξετάζονται, κυρίως ἀπὸ τῆς στενῆς λογιστικῆς τῶν σκοπιᾶς ἀλλὰ ἀπὸ τῆς εὐρυτάτης τεχνικοοικονομικῆς τοιαύτης, ἀποτελοῦντα ἤδη ἐν τῶν κυριωτέρων κεφαλαίων μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται ἡ μαθηματικὴ οἰκονομία καὶ ἡ ἐφαρμογὴ ταύτης, ἡ Οἰκονομετρικῆ.

Ἀπὸ οἰκονομικῆς ὅθεν πλευρᾶς ἡ ἐννοια τοῦ κόστους δὲν δύναται νὰ ἀναλυθῆ, ἐπομένως καὶ νὰ μελετηθῆ τοῦτο λεπτομερῶς, ἂν δὲν εἰσαχθῆ ἡ ἐννοια τῆς ἐλαστικότητος τοῦ κόστους.

Ἡ ἐλαστικότης τοῦ κόστους εἶναι ἀντίστροφος τῆς ἐννοίας τῆς ἐλαστικότητος τῆς ζητήσεως, ὁπόθεν αὕτη καὶ ἐλήφθη κατ' ἐπέκτασιν.

Ἡ ἐλαστικότης τῆς ζητήσεως ἀναφέρεται πάντοτε πρὸς τὸ μέσον ποσὸν (μέσον εἰσόδημα) καὶ βοηθεῖ ἡμᾶς νὰ προσδιορίσωμεν, διὰ συσχετίσεως τῆς τιμῆς τῆς πρὸς τὴν μονάδα, ἔαν τὸ ἀντιστοιχοῦν ὀλικὸν ποσὸν (ὀλικὸν εἰσόδημα) αὐξάνῃ ἢ ἐλαττωθῆ.

Ἡ ἐλαστικότης τοῦ κόστους διαφέρει, παρὰ τὴν ὀνομασίαν αὐτῆς, ἀπὸλύτως, τῆς ὀμωνύμου ιδιότητος τῆς ζητήσεως, διότι τὸ ὀλικὸν ποσὸν (ὀλικὸν κόστος) αὐξάνει δι' ὅλα τὰ προϊόντα καὶ ἡ ἐλαστικότης τούτου ὀρίζεται καὶ χρησιμοποιεῖται, διὰ νὰ πορισθῶμεν ιδιότητα περὶ τῆς μέσης ποσότητος (μέσου κόστους). Εἰς τὴν ἐλαστικότητα τῆς ζητήσεως ἀποβλέπομεν εἰς τὸ ὀλικὸν εἰσόδημα, εἰς τὴν ἐλαστικότητα τοῦ κόστους εἰς τὸ μέσον τοιοῦτον.

Κατὰ τὸν Moore «ἐν συνεχείᾳ τῶν ἀκαταπαύστων μεταβολῶν εἰς τὰς συνθήκας τῶν ἐργασιῶν, ἀντιπροσωπευτικός τις ἐπιχειρηματίας συνεχῶς ἐρωτᾶται καὶ σταθερῶς ἀπαντᾷ ἂν θὰ αὐξήσῃ ἢ θὰ ἐλαττώσῃ τὸν ὄγκον τῆς φυσικῆς του παραγωγῆς. Αἱ ἀποφάσεις τούτου λαμβάνονται ἀπὸ τοῦ σημείου τῆς ἀπόψεως τῆς πιθανωτέρας κινήσεως τῆς ζητήσεως, ἥτις δὲν ὑπόκειται εἰς τὸν ἔλεγχον αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἰκανότητος τῆς ἰδίας του ὀργανώσεως, ἣν ὅμως ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ τροποποιῇ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ βούλησιν.

Ἡ τελευταία αὕτη φάσις τοῦ προβλήματος τῶν ὑποθέσεων συνέχεται πρὸς τὴν π ρ ο σ φ ο ρ ἄ ν καὶ τὸ κριτήριο ἐφ' οὗ ἡ ἀπόφασίς του κατευθύνεται θὰ ἠδύνατο νὰ ἔχη ὄνομα τεχνικόν.

Ὁ ἐπιχειρηματίας συγκρίνει ὠρισμένας ποσότητας, αἵτινες εἶναι τὸ ὄλικόν κόστος καὶ ἡ ὄλική φυσικὴ παραγωγή».

Ἐὰν ἡ ὄλική φυσικὴ παραγωγή θεωρηθῇ ὡς ἀνεξάρτητος μεταβλητή καὶ τὸ ὄλικόν κόστος ὡς συνάρτησις ταύτης, τὸ προτεινόμενον κριτήριο δύναται νὰ κληθῇ συντελεστής τοῦ σχετικοῦ κόστους τῆς παραγωγῆς καὶ δύναται νὰ παρασταθῇ ὑπὸ τοῦ K.

Ἐὰν ἡ ἐπιχείρησις παράγῃ προϊόν τι X μὲ ὄλικόν κόστος $\Pi = F(X)$ τότε ἡ ἐλαστικότης τοῦ κόστους θὰ δίδεται ὑπὸ $\frac{d\Pi}{\Pi} : \frac{dX}{X} = K$. Ἡ τιμὴ τοῦ K εἶναι

ἀνεξάρτητος τῶν μονάδων μετρήσεως καὶ τοῦ κόστους (νομ. μονάδες) καὶ τῶν μονάδων παραγωγῆς (μέτρων, τόννων κλπ.) τοῦ προϊόντος. Αὕτη εἶναι ἀφηρημένον μέτρον τῆς σχετικῆς αὐξήσεως τοῦ ὄλικου κόστους ἰδιᾶ σχετικῆν αὐξήσιν τῆς παραγωγῆς ἀπὸ τῆς ὄψει στάθμης ταύτης. Τὸ κριτήριο ὅθεν τοῦτο παρέχει τὴν ζητούμενην πληροφορίαν εἰς τὸν Ἐπιχειρηματίαν. Οὗτος ἐπιθυμεῖ νὰ μάθῃ ἂν ὅταν αὐξάνῃ ἢ παραγωγὴ του, ἢ σχετικὴ αὐξήσις τοῦ ὄλικου κόστους θὰ εἶναι μείζων ἴση ἢ μικροτέρα τῆς σχετικῆς αὐξήσεως τῆς παραγωγῆς του;

Ἐκ τῆς ἀναλυτικῆς διασκοπήσεως τοῦ τιθεμένου προβλήματος προκύπτει ἡ ἔννοια τοῦ φθίνοντος, αὐξοντος καὶ σταθεροῦ κόστους, ἥτις καὶ συνέχεται στενῶς ἐπίσης πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλαστικότητος τῆς παραγωγικότητος τῆς ὑπ' ὄψει ἐπιχειρήσεως, καθ' ὅτι τὸ προϊόν μιᾶς ἐπιχειρήσεως, ὑπὸ δεδομένας τεχνικὰς συνθήκας, ὀρίζεται ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν χρησιμοποιουμένων διαφόρων συντελεστῶν τῆς παραγωγῆς, οἵτινες χρησιμοποιοῦνται πάντοτε κατὰ τὰς αὐτάς, ὠρισμένας, ἀναλογίας, ἥτοι τὸ προϊόν x ἐξαρτᾶται ὀλοκληρωτικῶς ἐκ τῆς ἀναλογίας λ μεθ' ἧς οἱ συντελεσταὶ τῆς παραγωγῆς αὐξάνουσιν ἢ ἐλαττοῦνται ἀπὸ τινος στάθμης εἰς ἄλλην, ὅτε ἡ ἐλαστικότης τῆς παραγωγικότητος ὀρίζεται ὑπὸ

$$\epsilon = \frac{dx}{x} : \frac{d\lambda}{\lambda}$$

ἐντεῦθεν προκύπτει διὰ $\epsilon > 1$ ἡ ἔννοια τοῦ αὐξοντος κόστους, διὰ $\epsilon = 1$ ἢ τοῦ σταθεροῦ καὶ διὰ $\epsilon < 1$ ἢ τοῦ φθίνοντος τοιοῦτου κλπ.

Ἐπίσης παρατηροῦμεν ἐπὶ τοῦ δικαιολογητικοῦ λόγου τῶν βάσεων τοῦ ὀρθοῦ ὑπολογισμοῦ τῶν ἀποσθέσεων ὅτι ὁ συγγραφεὺς θέτει ὡς πρωταρχικόν ἀξίωμα τὴν πλήρη εἰσπραξίν τῆς ἀξίας τοῦ ἀποσθεννυμένου περιουσιακοῦ στοιχείου ἐντὸς τοῦ χρονικοῦ διαστήματος τῆς πιθανῆς του ζωῆς. Οὕτω τὸ

πρόβλημα τῶν ἀποσβέσεων μεταπίπτει εἰς ἀπλοῦν πρόβλημα ἀνατοκισμοῦ, ἐνῶ ἡ οἰκονομοτεχνική του πλευρὰ ἣτις εἶναι ἄγαν πολυσύνθετος καὶ ὄχι τόσον ἀπλῆ ὡς συνήθως πιστεύεται, παραβλέπεται.

Τὸ πρόβλημα τῶν ἀποσβέσεων τῶν παγίων κεφαλαίων (μηχανημάτων κυρίως) ἀπὸ οἰκ. ἀπόψεως θὰ ἠδύνατο νὰ διατυπωθῆ ὡς πρόβλημα τῆς διαρκείας τῶν παγίων κεφαλαίων. Τοῦτο ἀναλυτικῶς δύναται νὰ διερευνηθῆ ὡς ἔπεται:

ἔαν ψ ἡ τελικὴ ἀξία κεφαλαίου α νομ. μονάδων, ἐπὶ συνθέτῳ τόκῳ, πρὸς $i\%$, τότε, ἂν ὁ τόκος προστίθεται n φοράς ἐντὸς τοῦ ἔτους, τὸ ψ θὰ ἰσοῦται πρὸς:

$$y = \alpha \left(1 + \frac{i}{n}\right)^{nx}$$

$$\text{καὶ ἂν } n = im, \text{ ὅτε ὄριον } y = \alpha \left[\left(1 + \frac{1}{m}\right)^m\right]^{ix} \rightarrow \alpha e^{ix}$$

ἦτοι $y = \alpha e^{ix}$ καὶ ἄρα ἡ παρούσα ἀξία τοῦ κεφαλαίου α θὰ εἶναι $\alpha = \psi e^{-ix}$.

Ἐὰν ὅθεν τὸ κεφάλαιον ψ παρέχει κατ' ἔτος σταθερὰν πρόσοδον α , καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῶν t ἐτῶν τῆς ζωῆς τοῦ κεφαλαίου τούτου, τότε ἡ συνολικὴ παρούσα ἀξία τῶν τοιούτων ἐτησίων προσόδων α θὰ εἶναι:

$$\alpha \int_0^t e^{-ix} dx = \alpha \left[-\frac{e^{-ix}}{i} \right]_0^t = \frac{\alpha}{i} (1 - e^{-it})$$

καὶ θὰ ἐξαρτᾶται αὕτη

α) ἐκ τοῦ ἐπιτοκίου i .

β) ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐτῶν t , καθ' ἃ θὰ καταβάλλεται ἡ πρόσοδος αὕτη.

Ἐπειδὴ τὸ πρόβλημα τῆς διαρκείας τῶν παγίων κεφαλαίων, καθ' ὃ τεχνικοοικονομικὸν εἶναι καὶ πολυσύνθετόν καὶ δυσεπίλυτον, εἰσάγονται ὠρισμέναι ὑποθέσεις πρὸς ἀπλούστευσιν, κατὰ πρώτην προσέγγισιν.

Κατὰ ταῦτα πάγιόν τι κεφάλαιον (π. χ. μηχανή τις) παράγει μὲ κόστος $\sigma(t)$ νομ. μονάδων, ὅπερ ὅμως κόστος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς διαρκείας τῶν t ἐτῶν τῆς συνεχοῦς παραγωγικῆς χρησιμοποιήσεώς του.

Ἐπειδὴ ὁ ἐπιχειρηματίας προμηθεύεται τὸ πάγιον τοῦτο κεφάλαιον μὲ τιμὴν κόστους συναγωνιστικὴν, ἐπιτυγχάνει ἐκ τῆς χρησιμοποιήσεώς του σταθερὰν καὶ συνεχῆ ἐτησίαν πρόσοδον α νομ. μονάδων. Τούτου τεθέντος κατὰ τὸν χρόνον τῆς προμηθείας τοῦ παγίου κεφαλαίου, ἡ προεξοφληθεῖσα ἀξία ὅλης τῆς ἐκ τούτου προσδοκωμένης προσόδου, διὰ τὴν διάρκειαν τῶν t ἐτῶν τῆς παραγωγικῆς του χρησιμοποιήσεως, θὰ εἶναι:

$$\alpha \int_0^t e^{-ix} dx = \frac{\alpha}{i} [1 - e^{-it}]$$

Ἀλλὰ τώρα προβάλλει τὸ ἐρώτημα: πῶς θὰ ἐκλεγῆ ὁ χρόνος t τῆς πιθανῆς διαρκείας τοῦ παγίου κεφαλαίου;

Πρὸς τοῦτο μία ὑπόθεσις εἶναι δυνατὴ: νὰ ἐκλέξη αὐτὸν ὁ ἐπιχειρηματίας ὥστε νὰ καταστήσῃ τὴν συνολικὴν παρούσαν ἀξίαν τῆς ἐκ τοῦ παγίου κεφαλαίου προσδοκωμένης προσόδου μεγίστην, ὡς ποσοστὸν τοῦ κόστους

ἦτοι:

$$Z = \frac{\alpha(1 - e^{-it})}{i\sigma(t)}$$

ἀλλὰ τὸ μέγιστον τοῦ Z δίδεται ὑπὸ $1 - e^{it} + i \frac{\sigma(t)}{\sigma'(t)} = 0$ καὶ ἐπομένως ἡ ἀπαιτούμενη συνθήκη εἶναι:

$$e^{it} = 1 + i \frac{\sigma(t)}{\sigma'(t)} \quad (1)$$

ἥτις παρέχει τὴν τιμὴν τοῦ t ὡς συνάρτησιν τοῦ ἐπιτοκίου i καὶ τῆς συναρτήσεως τοῦ κόστους. Ἡ συνήθης λογιστικὴ ἀκολουθεῖ διάφορον ὁδόν, ἀναλόγως τῆς φύσεως τοῦ παγίου κεφαλαίου καὶ καθορίζει τὸν χρόνον t , ἐντὸς οὐτινος γενήσεται ἡ ἀπόσβεσις, λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν ἀπομένουσαν ἀξίαν ἐκ τοῦ παγίου κεφαλαίου εἰς τὸ τέλος τῶν t ἐτῶν. Ἀντιθέτως ἡ τεχνικοοικονομικὴ ἄποψις ἐξαρτᾶ τὴν πιθανὴν διάρκειαν t ἐτῶν τοῦ παγίου κεφαλαίου:

α) ἐκ τοῦ ἐπιτοκίου i .

β) ἐκ τῆς καμπύλης (ἐξισώσεως) τοῦ κόστους $\sigma(t)$ τοῦ ὑπ' ὄψει παγίου κεφαλαίου.

Εἰς τὰς συνήθεις περιπτώσεις τὸ κόστος $\sigma(t)$ αὐξάνει κατὰ τινὰ σχέσιν μετὰ τῆς διάρκειας t τοῦ παγίου κεφαλαίου, ἔστω τὴν ἐπομένην: $\sigma(t) = b\sqrt{t}$, ὅπου b σταθερὰ ἐξαρτωμένη ἐκ τῆς φύσεως τοῦ παγίου κεφαλαίου, ἥτοι τὸ κόστος αὐξάνει ἀναλόγως τῆς τετρ. ρίζης τῆς ἡλικίας τοῦ παγίου κεφαλαίου.

Ἄν ὅθεν $\sigma(t) = b\sqrt{t}$, τότε ἡ σχέση (1) γράφεται: $e^{it} = 1 + 2it$, ἐξ ἧς προκύπτει διὰ $it = x$, ἡ ἐξίσωσις $e^x = 1 + 2x$, ἧς ἡ λύσις εἶναι:

$$x = 1,26, \text{ ἥτοι } it = 1,26 \text{ ἢ } t = \frac{1,26}{i} \quad (2)$$

ἂν ὅθεν $i = 4\%$, τότε $t = \frac{1,26}{0,04} = 31,5$ ἔτη.

Ἐκ τῆς σχέσεως (2) ἔπεται ὅτι «ἡ πιθανὴ διάρκεια τοῦ παγίου κεφαλαίου μεταβάλλεται κατ' ἀντίστροφον λόγον τοῦ ἐπιτοκίου».

Ἐκ τῶν ἄνω συνάγεται ἐπομένως ὅτι ὁ χρόνος ἀποσβέσεως δὲν ἐξαρτᾶται μόνον ἐκ τῆς σήμερον ὑφισταμένης τεχνικῆς, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ἐκ τοῦ ἐνοικίου (ἐπιτοκίου) τῆς χρηματαγορᾶς, κατὰ τὸν χρόνον τῆς προμηθείας τούτου, ὡς ἐπίσης καὶ ἐκ τῆς προσδιαζούσης καμπύλης κόστους πρὸς τὸ ὑπ' ὄψει πάγιον κεφάλαιον, ἥτις συνεχῶς βαίνει διὰ τοῦ χρόνου αὔξουσα, δεδομένου ὅτι τὸ κόστος παραγωγῆς τούτου βαίνει συνεχῶς αὔξον διὰ τοῦ χρόνου κατὰ τινὰ νόμον ὠρισμένον, ἐξαρτώμενον ἀφ' ἑνὸς ἐκ τῆς διάρκειας τῆς συνεχοῦς χρησιμοποίησεως τοῦ παγίου κεφαλαίου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς προβλεπομένης ζωῆς του. Ἐπομένως ὁ χρόνος ἀποσβέσεως δὲν δύναται νὰ ὀρίζεται αὐθαίρετως, βάσει τεχνικῶν μόνον δεδομένων ἐξαρτωμένων ἐκ τῆς φύσεως τῶν ὑλικῶν ἐξ ὧν τὸ πάγιον κεφάλαιον, καὶ τῆς μικρᾶς ἢ μεγάλης καταπονήσεώς του, ἀλλὰ προσέτι καὶ ἐκ τοῦ ἐνοικίου τῆς χρηματαγορᾶς κατὰ τὸν χρόνον τῆς προμηθείας του.

Αἱ ἄνωτέρω παρατηρήσεις, ὡς ἀντιλαμβάνεται πᾶς τις, ἐνέχουσιν ἐντελῶς θεωρητικὸν χαρακτήρα καὶ ἀναφέρονται εἰς τὴν τεχνικοοικονομικὴν πλευρὰν τῆς ἐννοίας τῶν ἀποσβέσεων καὶ μόνον, ἥτις ὡς προελέχθη δὲν ἐμφανίζεται εὐρεῖα, εἰς τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ἀνδριόλα, ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ὁμῶς ὀφείλει-

ται ἐπειδὴ ὁ σ. ἐπεδίωξε ἀπὸ λογιστικῆς πρὸ παντὸς ἀπόψεως νὰ διερευνήσῃ τὴν ἔννοιαν τοῦ κόστους καὶ τὰς συναφεῖς πρὸς προσδιορισμὸν τούτου μεθόδους νὰ ἀναπτύξῃ.

Ἡ ἐργασία τοῦ κ. Ἀνδριόλα δύναται ἐπομένως ἀπὸ λογιστικῆς ἀπόψεως νὰ θεωρηθῇ ἀπολύτως ἀρτία καὶ μεθοδική, χρήσιμος δὲ εἰς πάντα ἀσχολούμενον μὲ ζητήματα σχετικῶς πρὸς τὸ κόστος, εἶναι δὲ οὗτος ἄξιος παντὸς ἐπαίνου διὰ τοὺς κόπους οὓς κατέβαλεν ὥστε νὰ καταστήσῃ τὴν ἐμφάνισιν αὐτῆς ἀπὸ πάσης ἀπόψεως χρησιμωτάτην.

Δωρ Κ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ

Καθηγητῆς Ν. Σ. Δοκίμων

Βιβλιοκρισίαι

Syngos A. Le travail dans les Constitutions contemporaines (Bibliothèque Constitutionnelle et Parlementaire contemporaine, XI) Paris 1939, σ. 105.

Οἱ καθηγηταὶ κ. κ. Joseph-Barthélemy καὶ B. Mirkine-Guetzévitch ἐζήτησαν νὰ συμμετάσχη εἰς τὴν σειρὰν τῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν των ἐκδιδομένων ἔργων—μεταξὺ τῶν ὀλίγων κληθέντων διαπρεπῶν ξένων συνταγματολόγων καὶ πολιτειολόγων—καὶ ὁ ἡμέτερος καθηγητὴς κ. Ἄλεξ. Σβῶλος. Οὗτος, ἀποδεχθεὶς τὴν πρόσκλησιν, ἐξέλεξεν ὡς θέμα τὴν θέσιν τῆς ἐργασίας εἰς τὰ σύγχρονα συντάγματα, ζήτημα δηλονότι, τὸ ὁποῖον ἦτο ἀπολύτως ἐνδεδειγμένος νὰ πραγματευθῆ λόγῳ τῆς εἰδικότητός του ὡς συνταγματολόγου ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς ἰδιαιτέρας του στοργῆς πρὸς τὰ ἐργατικά προβλήματα ἀφ' ἑτέρου. Ὁ κ. Σβῶλος ἐπεζήτησεν εἰδικώτερον νὰ ἐρευνήσῃ συγκριτικῶς τὰς λεγομένας «κοινωνικὰς» διατάξεις τῶν συγχρόνων συνταγμάτων καὶ νὰ ἀνεύρῃ τὰς γενικὰς αὐτῶν τάσεις καὶ τὸ οὐσιαστικὸν περιεχόμενον μιᾶς ἐκάστης.

Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔργου τοῦ ὁ συγγραφεὺς διαπιστώνει ὅτι, κατὰ γενικὸν κανόνα καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ καθιερουμένου πολιτικοῦ καθεστῶτος, αἱ μεταπολεμικαὶ συνταγματικαὶ διατάξεις, εἴτε εἰς ἐντελῶς νέα συνταγματικὰ κείμενα ἐμπεριέχονται εἴτε προέρχονται ἐξ ἀναθεωρήσεων προπολεμικῶν συνταγμάτων, εἶναι ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὰς νέας πολιτικοκοινωνικὰς ἀντιλήψεις. Ἡ ἀμεσὸς συνέπεια τούτου εἶναι ὅτι, ἐνῶ εἰς τὰ συντάγματα τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 20ου σπανιώτατα συναντῶνται προστατευτικαὶ τῆς ἐργασίας διατάξεις, σήμερον ἀντιθέτως ἐλάχιστα εἶναι τὰ συνταγματικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα δὲν περιέχουν «κοινωνικὰς διατάξεις». Τοῦτο (ἡ ἀπουσία τοιούτων διατάξεων) συμβαίνει εἴτε διότι αἱ συνθηκαὶ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ Κράτους—ὡς τῆς Ἀλβανίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Ἀφγανιστάν—δὲν εἶναι ἐπαρκῶς ἀνεπτυγμένα, εἴτε διότι ὁ συνταγματικὸς νομοθέτης ἠρκέσθη εἰς τὴν ἰσχύουσαν ἐν τῇ χώρᾳ κοινωνικὴν νομοθεσίαν, ἣτις στηριζομένη ἐπὶ τῆς κοινῆς συνειδήσεως δὲν ἐκρίθη σκόπιμον νὰ κατοχυρωθῆ καὶ συνταγματικῶς. Εἶναι, ἄλλως τε, γεγονός ὅτι ἐν τῇ πράξει, σχεδὸν γενικῶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἡ νομοθεσία προηγήθη τῶν συνταγμάτων ὡς καὶ ὅτι τὸ μέγεθος τῆς προστασίας δὲν εἶναι πάντοτε ἀνάλογον πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν κοινωνικῶν διατάξεων εἰς τὰ συνταγματικὰ κείμενα. Κράτη ἔχοντα παλαιότεραν καὶ στερρῶς ἐρριζωμένην εἰς τὴν συνείδησιν τῶν πολιτῶν κοινωνικὴν νομοθεσίαν αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην συνταγματοποιήσεως ὠρισμένων μόνον γενικῶν ἀρχῶν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλα, ὅπου εἴτε ἡ ριζικὴ μεταβολὴ τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος—Ἰταλία, Γερμανία, Πορτογαλλία—εἴτε ἡ ἐπιθυμία πρὸς πλήρη κοινωνικὸν συγχρονισμόν καὶ ἡ δυσπιστία πρὸς τὸν κοινὸν νομοθέτην—Κράτη τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς—ὑπαγορεύουν τὴν ἀνάγκην συστηματικῆς καὶ λεπτομεροῦς παραθέσεως εἰς τὰ συντάγματά των τῶν κοινωνικῆς φύσεως διατάξεων, αἵτινες καὶ ἀποτελοῦν τὸν γνώμονα καὶ τὸ βασικὸν πρόγραμμα ἐν τῇ νομοθετικῇ των δραστηριότητι.

Παραβάλλων ὁ σ. τὰς κοινωνικὰς διατάξεις τῶν συνταγμάτων πρὸς

τὰς κλασσικὰς διατάξεις τῶν δικαιωμάτων τοῦ πολίτου, παρατηρεῖ ὅτι, ἐνῶ αἱ τελευταῖαι ἔχουν ἀρνητικὸν περιεχόμενον (τὸ Κράτος καλεῖται νὰ ἀποσχηθῆ ἀπὸ ὠρισμένης ἐνεργείας), αἱ πρῶται ἐπιβάλλουν εἰς τὸ Κράτος θετικὰς ὑποχρεώσεις πρὸς ἐξύψωσιν τοῦ ἀτόμου—ὑπὸ τὴν κοινωνικὴν του ιδιότητα—ἐξ ἀπόψεως ὑλικῆς, ἠθικῆς καὶ διαπαιδαγωγικῆς. Ἐν προκειμένῳ δηλ. ὑποχωρεῖ ἐντελῶς πρὸ τοῦ κοινωνικοῦ στοιχείου τὸ ἀτομικόν, τὸ ὁποῖον μάλιστα εἰς τὰ συνταγματικὰ κείμενα τῶν ὀλοκληρωτικῶν Κρατῶν οὐδόλως λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν, ἀφοῦ ἡ πολιτικὴ των θεωρία δέχεται ὅτι τὸ πᾶν ἀπορρέει ἐκ τοῦ κυριάρχου ἐθνικοῦ Κράτους, ἔναντι τοῦ ὁποῖου τὸ ἄτομον ἔχει μόνον καθήκοντα. Εἰς τὴν ἐπικράτησιν τοῦ κοινωνικοῦ στοιχείου συνετέλεσεν ἀσφαλῶς καὶ ἡ σημειωθεῖσα μεταπολεμικῶς ὑποχώρησις τῶν ἀρχῶν τοῦ οἰκονομικοῦ φιλελευθερισμοῦ (υἱοθέτησις τοῦ παρεμβατισμοῦ), διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὅπου ἐτέθη ὡς ἀρχὴ ἡ κατάργησις του—ὡς γίνεται εἰς τὴν *Carta del Lavoro* καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἐμπνευσθέντα συνταγματικὰ κείμενα—ἐκεῖ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ κοινωνικοῦ στοιχείου εἶναι ἀπόλυτος.

Ἡ γενομένη συνταγματικὴ «κοινωνικοποίησις» ὠρισμένων δικαιωμάτων—γάμου, ἰδιοκτησίας, συμβάσεως ἐργασίας κλπ—ἤμβλυσε, κατὰ τὸν σ, τὴν κλασσικὴν διαφορὰν μεταξύ δημοσίου δικαίου καὶ ἰδιωτικοῦ εἰς βᾶρος τοῦ τελευταίου, διὰ τὸ ὁποῖον μάλιστα οὐδὲν περιθώριον παραμένει εἰς τὰ συνταγματικὰ κείμενα τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ τύπου.

Εἰς τὸ 2ον κεφάλαιον ὁ σ. ἀσχολεῖται μὲ τὰς τιθεμένας ὑπὸ τῶν συνταγμάτων γενικὰς ἀρχὰς ἐπὶ τῆς ἐργασίας, δεχόμενος ὡς τοιαύτας :

α) τὸ γενικὸν καθήκον τοῦ Κράτους πρὸς προστασίαν τῆς ἐργασίας, ὡς ζητήματος ἐνδιαφέροντος τὴν κοινωνικὴν ὀλότητα.

β) τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐργασίας. Ἡ ἀρχὴ αὕτη, υἱοθετηθεῖσα ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως πρὸς προστασίαν τῶν ἐργαζομένων ἔναντι τῶν ἐπαγγελματικῶν ὀργανώσεων, συναντᾶται σήμερον εἰς τὰ διάφορου τύπου συντάγματα, καίτοι ἐκ πρώτης ὄψεως, ὡς ἀρχὴ ἀτομιστικῆ, φαίνεται ὅτι δὲν θὰ εἶχε θέσιν εἰς τὰ βασικά κείμενα τῶν ὀλοκληρωτικῶν Κρατῶν.

γ) τὴν ἀρχὴν τῆς ἐργασίας—κοινωνικοῦ καθήκοντος, ἀρχὴν τὴν ὁποῖαν ἀπαντῶμεν καὶ εἰς τὸ Γαλλικὸν Σύνταγμα τοῦ 1848. Ἡ διακήρυξις τῆς ἐργασίας ὡς κοινωνικοῦ καθήκοντος, περιεχομένη εἰς πάσης μορφῆς συντάγματα—δημοκρατικά, ὀλοκληρωτικά, ὡς καὶ εἰς τὸ σοβιετικόν—καὶ βασιζομένη εἰς τὴν σκέψιν ὅτι «ὁ ἄνθρωπος ὡς κοινωνικὸν ὄν πρέπει νὰ ἐργάζεται διὰ τὴν κοινωνικὴν ὀλότητα», ἔχει ἀσφαλῶς ἰσχυρότερον λόγον ὑπάρξεως εἰς τὰ ὀλοκληρωτικά Συντάγματα. Εἰς ταῦτα ἡ ἀνωτέρω ἀρχὴ ἀποτελεῖ ὄχι μόνον τὸ ἔρεισμα τῆς ἀπαγορεύσεως τῶν ἀπεργιῶν (βλ. συνταγμ. κείμενα Ἰταλίας, Πορτογαλλίας καὶ Βραζιλίας), ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν βάσιν προστασίας τῆς ἐργασίας.

Εἰς τὸ 3ον κεφάλαιον ὁ σ. μελετᾷ τὰ καθ' ἕκαστον ἀντικείμενα τῶν κοινωνικῶν διατάξεων τῶν νεωτέρων συνταγμάτων, δίδων τὴν προσήκουσαν θέσιν εἰς τὴν φασιστικὴν *Carta del Lavoro*, ἣτις, κατ' ἀντικειμενικὴν κρίσιν, ἀποτελεῖ σταθμὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν. Αἱ ἐνδιαφέρουσαι τὴν ἔρευναν τοῦ σ. συνταγματικαὶ διατάξεις ἀναφέρονται εἰς :

α) τὰς συνθήκας τῆς ἐργασίας καὶ δὴ τὴν διάρκειαν αὐτῆς, τὴν γυναικείαν καὶ παιδικὴν ἐργασίαν, τὸν μισθόν, τὴν ἐβδομαδιαίαν ἀνάπαυσιν, τὰς μετ' ἀποδοχῶν ἀδείας κλπ.

β) τὴν σύμβασιν ἐργασίας—ἀτομικὴν καὶ συλλογικὴν—καὶ τὰς συλλογικὰς διαφορὰς ἐργασίας. Εἰδικῶς ἐπὶ τῆς συλλογικῆς συμβάσεως παρατηρεῖ ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ νέαν πηγὴν δικαίου, ἀναγνωριζομένην καὶ εἰς τὰ ὀλοκληρωτικὰ πολιτεύματα, πλὴν τοῦ ἐθνικοσοσιαλιστικοῦ τῆς συγχρόνου Γερμανίας, ἔνθα εἰσήχθησαν ἄλλαι ἀρχαί.

γ) τὴν συνδικαλιστικὴν ἐλευθερίαν. Εἰς τὴν φασιστικὴν Ἰταλίαν καὶ τὰ ἐκ τῆς *Carta del Lavoro* ἐμπνευσθέντα συντάγματα, ἐνῶ κατ' ἀρχὴν ἰσχύει ἡ ἐλευθερία τοῦ συνεταιρίζεσθαι, εἰσήχθη ὁ θεσμὸς τοῦ «ἀνεγνωρισμένου» συνδικάτου. Τοῦτο, καίτοι μὴ ὑποχρεωτικόν, ἐκπροσωπεῖ ἐπισημῶς ὀλόκληρον τὴν ἐπαγγελματικὴν κατηγορίαν, βάσει τῶν ἀρχῶν τοῦ λεγομένου «κρατικοῦ συνδικαλισμοῦ», ὅστις ἔχει ἀποστολὴν νὰ ὑπηρετήσῃ τοὺς ἐθνικοὺς οἰκονομικοκοινωνικοὺς σκοποὺς, καὶ ἀποτελεῖ τὴν προβαθμίδα τοῦ «κρατικοῦ συντεχνισμοῦ», μέσου ἐναρμονίσεως τῶν ἀντιτιθεμένων οἰκονομικῶν συμφερόντων. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ θεωρηθῇ οὔτε ὅτι ὁ κρατικὸς συνδικαλισμὸς ἀποτελεῖ ἀναγκαῖον στοιχεῖον τοῦ ὀλοκληρωτικοῦ πολιτεύματος—εἰς τὴν ἐθνικοσοσιαλιστικὴν Γερμανίαν π. χ. δὲν ὑπάρχει—οὔτε ὅτι ὁ κρατικὸς συντεχνισμὸς δὲν δύναται νὰ συνδυασθῇ πρὸς τὸ δημοκρατικὸν καὶ φιλελεύθερον πολίτευμα—ἡ κρατικὴ συντεχνία εἰσήχθη εἰς τὴν Ὀλλανδίαν διὰ τῆς συνταγματικῆς τροποποιήσεως τοῦ 1938.

Ἄξιον μνείας εἶναι ἐπίσης ὅτι συνταγματικὰ τια κείμενα ἀναθέτουν εἰς τὰ συνδικάτα ἀρμοδιότητος δημοσίου συμφέροντος ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν τῆς κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς πολιτικῆς.

Ἡ ἀνάγκη καταπαύσεως τῶν ἀντιθέσεων μεταξὺ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας ὑπηγόρευσε καὶ τὰς ἀπαγορευτικὰς τῆς ἀπεργίας διατάξεις, αἱ ὁποῖαι ἐμπεριέχονται εἰς πολλὰ νεώτερα συντάγματα καὶ δὴ τὰ ὀλοκληρωτικὰ, συμφώνως, ὡς ἤδη εἴπομεν, πρὸς τὴν οὐσιαστικὴν ἔννοιαν τῆς διακηρύξεως τῆς ἐργασίας ὡς κοινωνικοῦ καθήκοντος.

δ) τὴν κοινωνικὴν ἀσφάλισιν, ἥτις καθιερωθεῖσα τὸ πρῶτον διὰ τῶν ἐλβετικῶν συνταγμάτων, ἀποτελεῖ σύνηθες ἀντικείμενον τῶν «κοινωνικῶν» διατάξεων τῶν συγχρόνων συνταγμάτων, καθόσον ἡ διατήρησις τῆς ὑγείας καὶ τῆς ἰκανότητος πρὸς ἐργασίαν—ἥτις ἀποτελεῖ τὸν σκοπὸν τῆς ἀσφάλισεως—εἶναι, ὡς τονίζει ὁ σ., σύμφωνος πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἀντίληψιν τῆς ἐργασίας.

ε) τὸ δικαίωμα πρὸς ἐργασίαν—φυσικὴν συνέπειαν τῆς διατάξεως ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι κοινωνικὸν καθῆκον. Ἡ καθιέρωσις, ἐν τούτοις, τῆς ἀρχῆς ταύτης, ἔχει, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, θεωρητικὸν χαρακτήρα, ἀφοῦ δὲν ὑφίσταται παράλληλος θετικὴ ὑποχρέωσις τοῦ Κράτους ἔναντι παντὸς ἰκανοῦ πρὸς ἐργασίαν. Τὸ Κράτος ὑποχρεούμενον νὰ μεριμνήσῃ διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν ἀνέργων καὶ τὴν ἀσφάλισιν τῆς ἀνεργίας, μόνον ἐμμέσως ἐκπληροῖ τὸν παρόντα σκοπὸν.

στ) διαφόρους ἄλλας κοινωνικῆς φύσεως διατάξεις, ὡς περὶ ἀτυχημάτων ἐργασίας, προστασίας τῆς μητρότητος, ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως, δημοσίας ὑγείας κλπ.

* *

Διὰ τῆς συντόμου ταύτης ἀναλύσεως ἠθελήσαμεν ἀπλῶς καὶ μόνον νὰ κατατοπίσωμεν τὸν ἀναγνώστην ἐπὶ τοῦ γενικοῦ διαγράμματος τῆς ἐργασίας τοῦ σ., δεδομένου μάλιστα ὅτι τὸ ἔργον, ἐκδοθὲν ἐν Γαλλίᾳ, δὲν

ήδυνήθη, ὡς ἐκ τῶν ἀνωμάλων συνθηκῶν, νὰ κυκλοφορήσῃ εἰσέτι εὐρέως ἐν Ἑλλάδι. Περιωρίσθημεν εἰς τὴν ἀπλήν ταύτην ἐργασίαν, καθόσον δὲν ἀνήκει εἰς ἡμᾶς νὰ ἐξάρωμεν τὴν ἀρτιότητα, τὴν ἀντικειμενικότητα καὶ τὴν σαφήνειαν τοῦ ἔργου, προσόντα ἐκτιμηθέντα ἤδη ὑπὸ ἄλλων, εὕρισκομένων εἰς τὸ ὕψος τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου τοῦ σοφοῦ διδασκάλου μας.

Σ. ΑΓΑΠΗΤΙΔΗΣ

Σ π. Κορώνη: Ἡ δημοσία ἐπιχειρήσεις εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὰ πρῶτα 25 ἔτη τῶν σιδηροδρόμων τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ἀθήναι 1941 σελ. 237.

Τὴν 11 Μαρτίου 1939 συνεπληρώθη εἰκοσιπενταετία ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Νόμου 162, περὶ κυρώσεως τῆς συμβάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου καὶ τῆς Ἑταιρίας τῶν Ἑλληνικῶν σιδηροδρόμων, προβλεπούσης τὴν ἐκ μέρους τοῦ πρώτου ἐξαγορὰν ὄλων τῶν μετοχῶν αὐτῆς. Ἡ ὡς ἄνω ἐταιρία ἐξεμεταλλεύετο τὴν γραμμὴν Πειραιῶς—Λαρίσης—Παππούλι, ἧς ἡ ἐκμετάλλευσις περιῆλθεν οὕτως εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Δημόσιον, τὸ ὁποῖο ἀπεφάσισε νὰ ἐκμεταλλευθῇ μόνον τὰς ἐντὸς τῶν συνόρων τοῦ σιδηροδρομικῆς γραμμᾶς κανονικοῦ πλάτους, ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν μεγίστην δυνατὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἐθνικοῦ συμφέροντος καὶ τὸν ἀποκλεισμὸν πάσης ξένης ἐπιρροῆς.

Ὁ παγκόσμιος πόλεμος καθυστέρησεν, ἀλλ' ἴσως διὰ τῆς ἐκβάσεώς του διηκούλυε, τὴν πραγματοποίησιν τῆς ὀρθῆς ταύτης ἀποφάσεως, ἧτις ἐπετεύχθη τὸ 1920.

Ὁ καθηγητὴς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μετσοβίῳ Πολυτεχνεῖῳ καὶ ἐπὶ ἐννεαετίαν Γενικὸς Διευθυντὴς τῶν Σιδηροδρόμων τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους κ. Σ. Κορώνης ἐδημοσίευσεν, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ, ὀγκώδη μελέτην, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐξετάζει ἀφ' ἐνὸς τὴν ἐξέλιξιν τῆς κυριωτέρας ταύτης ἑλληνικῆς ἐπιχειρήσεως, ἧς ὁ ἰσολογισμὸς ἀνῆλθε τὴν 31 Μαρτίου 1930 εἰς 4315 ἑκατομμύρια δραχμῶν, καὶ δὴ τὴν καθίδρυσιν, τὸ ἱστορικὸν τῆς γεννήσεως τῶν τμημάτων του, ὧν τὸ μῆκος ἀνέρχεται εἰς 1260 χιλιόμετρα κυρίων γραμμῶν, τὰ τεχνικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὴν ἀξίαν τῶν ἐγκαταστάσεων, τὴν πολιτικὴν τῆς καὶ τὰ ἐπιτευχθέντα ἀποτελέσματα, ἀφ' ἑτέρου τὸ ἐνδεδειγμένον τῆς ὑπὸ τοῦ κράτους ἐκμεταλλεύσεως αὐτῆς.

Ὁ συγγραφεὺς ὀρθότατα καταπολεμεῖ τὰς κατὰ καιροὺς γενομένας προσπάθειάς τῆς ἀναθέσεως τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν Σιδηροδρόμων τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ἧτοι τῆς γραμμῆς Λαρισσαϊκοῦ καὶ ὄλων τῶν μακεδονικῶν γραμμῶν μέχρις Ἀλεξανδρουπόλεως εἰς ἐταιρίαν ἰδιωτικὴν. Πράγματι ὡς πολὺ πειστικὰ ἐκτίθεται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως, καὶ εἰς τοῦτο ὁ κλασσικὸς οἰκονομολόγος I. Σ. Μίλλ δὲν ἔχει διαφόρους ἀντιλήψεις εἰς τὸ ἐνδέκατον κεφάλαιον τοῦ πέμπτου μέρους τοῦ ἔργου του, μία τόσον μεγάλης σημασίας ἐπιχειρήσεις μετὰ μονοπωλιακοῦ χαρακτήρος δὲν δύναται παρὰ νὰ εἶναι δημοσία. Βεβαίως δὲν εἶναι σκόπιμον νὰ λειτουργῇ ὡς τμημα ἐνὸς ὑπουργείου, ὅποτε περιορίζεται ὑπὲρ τὸ δέον ἡ ἐλευθερία κινήσεών της, καὶ δυσχεραίνεται ἡ σύγκρισις τῶν ἐσόδων μετὰ τῶν δαπανῶν, ἀλλὰ ὡς αὐτόνομος ὀργανισμὸς παρακολουθούμενος, καθοδηγούμενος καὶ ἐλεγχόμενος ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου Ὑπουργείου, τὸ ὁποῖον ὁμως προϋποθέτει ὅτι καὶ τοῦτο εἶναι εἰς

τὸ ὕψος τῆς ἀποστολῆς του καὶ δὲν ἐμποδίζει τὸν αὐτόνομον ὀργανισμόν νὰ νεωτερίσῃ καὶ δὴ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς, ὡς συνέβη εἰς τὸ ζήτημα τῶν αὐτοκινηταμαξῶν τὸ 1933. ὡς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως λεπτομερῶς ἐκτίθεται. Ὡς ὀρθότατα προσθέτει ἡ γραφειοκρατεία καὶ ἡ δαπάνη ἐκμεταλλεύσεως δὲν εἶναι μικρότεροι εἰς τοιοῦτον ὀργανισμόν ἢ εἰς ἀνώνυμον ἑταιρίαν, καὶ τὸ ὑπὸ τινῶν ὑποστηριζόμενον ὅτι οἱ Σιδηρόδρομοι τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους δὲν δύνανται νὰ καλύψουν διὰ τῶν εἰσπράξεων τῶν τὰς δαπάνας τῆς ἐκμεταλλεύσεως καὶ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν εἰς αὐτοὺς ἐπενδυθέντων κεφαλαίων ἀποδεικνύεται ἐσφαλμένον. Πράγματι ὁ συντελεστὴς χρήσεως διεκυμάνθη, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τὴν ἀναλυομένην εἰκοσιπενταετίαν, περὶ τὰ 95, ὅπερ ἀποδεικνύει δαπάνας ἐκμεταλλεύσεως μικροτέρας τῶν εἰσπράξεων καὶ ἡ πραγματικὴ σημασία τοῦ ἀριθμοῦ τούτου ἐκτιμᾶται δεόντως, ἂν ληθῇ ὑπ' ὄψιν, ὡς λεπτομερῶς ἐκτίθεται ἐν τῇ ἀναλυομένῃ μελέτῃ, ὅτι

1) τὸ ταχυδρομεῖον, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ ἐν ἑννατον τοῦ βάρους τῶν ταχειῶν ἀμαξοστοιχιῶν, μεταφέρεται δωρεάν,

2) ὄλαι αἰ κρατικαὶ μεταφορᾷ ἐκτελοῦνται μὲ ἐκπτώσιν 50 %,.

3) ὅλον ἐν μεγαλιέτερον ποσοστὸν τῶν εἰσπράξεων προέρχεται ἐκ τιμολογίων, καθιερούμενων εἰδικῶν ἐκπτώσιν πρὸς διευκόλυνσιν τῆς πραγματοποιήσεως διαφόρων ἐπιδιώξεων τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς τῆς χώρας καὶ

4) τὰ ἐν ἰσχύϊ ἀπὸ τοῦ 1932 τιμολόγια εἶναι πολὺ κατώτερα ὄχι μόνον τῶν ἐν Ἑλλάδι πρὸ τοῦ 1914 ἐφαρμοζομένων, ἀναγομένων εἰς τιμαριθμικὰς δραχμὰς καὶ τῶν τῆς ἀλλοδαπῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι λειτουργούντων ἰδιωτικῶν σιδηροδρόμων.

Τὸ 1923 ἡ κατάστασις τῶν σιδηροδρομικῶν γραμμῶν, τῶν ὑπαγομένων εἰς τοὺς Σιδηροδρόμους τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἦτο κακὴ, διότι ἐγένετο ἐντατικὴ ἐκμετάλλευσις αὐτῶν καὶ οὐδεμία φροντίς συντηρήσεως ἐλήφθη μεταξὺ 1915 καὶ 1922, ὅτε μάλιστα τινὲς ἐξ αὐτῶν εἶχον περιέλθει εἰς τοὺς Βουλγάρους ἐπὶ διετίαν περίπου. Ἡ ἔλλειψις συντηρήσεως ἐγένετο τοσοῦτω μᾶλλον αἰσθητὴ, ἐφ' ὅσον ἡ χάραξις ἐγένετο πλημμελέστατα, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὸν Λαρισσαϊκόν. Τὸ δίκτυον ἐξυπηρετεῖ κυρίως τὰς ἐσωτερικὰς μεταφορὰς καὶ μόνον εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις, ὡς κατὰ τὰ ἔτη 1939—1940 εἰς μεγάλην κλίμακα, τὰς διεθνεῖς.

Ὁ συγγραφεὺς τονίζει ὅτι διὰ τοῦ δικτύου ἱκανοποιοῦνται κυρίως αἱ ἀνάγκαι τῶν Βορείων Ἐπαρχιῶν καὶ αἱ ταξειδιωτικαὶ ἀνάγκαι, ὁμολογεῖ ὅμως ὅτι συνεπείᾳ τῆς ἀπὸ τοῦ 1932 ἐφαρμοσθείσης πολιτικῆς, ἥτις ἐπιδιώκει τὴν ἐπίτευξιν τῆς αὐταρκειᾶς, ἡ σημασία τῆς γραμμῆς τοῦ Λαρισσαϊκοῦ, δι' ἧς μεταφέρονται εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς τέως Διοικήσεως Πρωτευούσης τὰ εἰς τὴν Θράκην καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν συγκεντρούμενα σιτηρὰ καὶ εἰδικῶς ἡ τῶν δι' αὐτῆς μεταφορῶν ἐμπορευμάτων, διαρκῶς αὐξάνει.

Τὰ τὸ 1932 τεθέντα εἰς ἐφαρμογὴν τιμολόγια καὶ αἱ βραδύτερον γενόμεναι τροποποιήσεις αὐτῶν ἀποβλέπουν εἰς τὴν μεγίστην δυνατὴν χρησιμοποίησιν τοῦ τροχαίου ὕλικου, τὸ ὁποῖο ἀπεδείχθη ἐπαρκὲς καὶ κατὰ τὸν τὴν 28ην Ὀκτωβρίου 1940 ἐκραγόντα πόλεμον. Ὁ συγγραφεὺς θίγει καὶ τὸ ζήτημα τοῦ συναγωνισμοῦ μεταξὺ σιδηροδρόμου καὶ αὐτοκινήτου, ὡς καὶ τὴν κατὰ τὸ 1937 ἐπιτευχθεῖσαν ρύθμισιν, ἣν δὲν φαίνεται θεωρῶν ἱκανοποιητικὴν, παρὰ τὰ καθ' ἡμᾶς ἱκανοποιητικὰ αὐτῆς ἀποτελέσματα.

Σ. Κατηφόρη : Ἀμοιβή κεφαλαίου καὶ τόκος, σελ. 132. Ἀθῆ-
ναι 1941.

Ὁ ὑφηγητὴς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν κ. Σ. Κατηφόρης ἐδημοσίευσεν ἐνδιαφέρουσαν μελέτην περὶ τῆς ἀμοιβῆς κεφαλαίου καὶ περὶ τοῦ τόκου. Ἀντικείμενον ταύτης εἶναι, ἀφ' ἐνός ἢ διάκρισις μεταξὺ ἀμοιβῆς κεφαλαίου καὶ τόκου, τῶν ὁποίων τὴν σύγχυσιν ὁ συγγραφεύς, οὐχὶ ἀδίκως, ἀποδίδει εἰς τὴν διατήρησιν τῶν ἀντιλήψεων τῶν δημιουργηθειῶν, ὅτε ἐκυκλοφόρει τὸ μεταλλικὸν χρῆμα, εἰς ὃ συνεχωνεύετο καὶ ἡ ἔννοια τοῦ κινήτου κεφαλαίου, ἀφ' ἑτέρου ἢ ἐξεύρεσις τοῦ τρόπου τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ ὕψους καὶ τῶν αἰτίων τῶν διακυμάνσεων τῆς ἀμοιβῆς κεφαλαίου.

Πρὸς τοῦτο ἐπιδιώκει τὴν ἐξεύρεσιν τῆς ὀρθῆς ἐννοίας :

1) τοῦ κεφαλαίου, ὅπου ἀποδέχεται μετ' ἐλαφρᾶς τροποποιήσεως τὴν ἄποψιν τοῦ Marshall ἀποκλείων τὰς τῆς αὐστριακῆς καὶ τῆς μαθηματικῆς σχολῆς. Κατὰ ταῦτα θεωρεῖ ὡς κεφάλαιον τὸ σύνολον τῶν ἀγαθῶν τῶν μὴ καταναλισκομένων διὰ πρώτης χρήσεως, ἀποφερόντων εἰσόδημα, χρησιμοποιούμενων ἢ δυναμένων νὰ χρησιμοποιηθοῦν εἰς τὴν παραγωγικὴν διαδικασίαν, εἰς τὸ ὁποῖο προσθέτει τὰς ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐξουσιαζόμενας φυσικὰς δυνάμεις, τὰς μὴ ὑπαρχούσας εἰς τοιαύτην ἀφθονίαν ὥστε νὰ μὴ ἐνδιαφέρουν τὸν οἰκονομικὸν βίον. Ὁ ὀρισμὸς οὗτος ἔχει κατὰ τὸν συγγραφέα ὀρθῶς τὰ πλεονεκτήματα, ὅτι

α) καθιστᾷ τὸ κεφάλαιον θετικόν,

β) διευκολύνει τὴν διάκρισιν μεταξὺ ἀμοιβῆς κεφαλαίου καὶ τόκου,

γ) ὑπολογίζεται εὐχερῶς ἢ δαπάνη παραγωγῆς,

δ) στρέφει τὴν μελέτην τῶν διακυμάνσεων τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος πρὸς τὴν τῶν διακυμάνσεων τοῦ ἐπιπέδου τῶν ἐπενδύσεων.

2) τοῦ χρηματικοῦ κεφαλαίου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ ἀγοραστικὴ δύναμις.

Συνεπεία τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ χρήματος ἐπετεύχθη, ὡς γνωστόν, ὁ ἀποχωρισμὸς τῆς παραγωγῆς ἀπὸ τῆς ἀποταμιεύσεως, ἥτις συνίσταται εἰς ἀγοραστικὴν δύναμιν, ὡς καὶ ἡ ἐμφάνισις τῆς πίστεως εἰς τὸ κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα.

3) τῆς ἀμοιβῆς κεφαλαίου, ἀποτελούσης εἰσόδημα ὀφειλόμενον εἰς τὴν παραγωγικότητα αὐτοῦ, συνισταμένην δὲ εἰς τὴν χάρις εἰς αὐτὸ αὔξησιν τῆς ἀποδόσεως τῆς ἐργασίας, ἥτις, ὡς ὀρθῶς σημειοῖ ὁ συγγραφεύς, ἐμφανίζεται εἰς οἰοδήποτε οἰκονομικὸν σύστημα καὶ ὄχι μόνον εἰς τὸ κεφαλαιοκρατικόν, ὡς ὁ τόκος.

4) τῆς κυρίας πηγῆς τῶν νέων κεφαλαίων, ἥτις εἶναι κατὰ τὸν συγγραφέα ὀρθῶς ἡ νέα ἐκάστοτε ἀποταμίευσις. Αὕτη δὲν ἐξαρτᾶται ἀλλ' ἀπλῶς ἐνισχύεται, κατ' αὐτόν, ἐκ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἐκ τοῦ ὕψους τῆς ἀμοιβῆς κεφαλαίου, ἐφ' ὅσον ὅμως ὑπάρχει ἐπαρκῆς βεβαιότης τῆς διατηρήσεως τῆς ἀξίας αὐτῆς. Πάντως ἐκ ταύτης ὀρθῶς κατὰ τὸν συγγραφέα, δὲν ἐξαρτᾶται ἡ ἐξίσωσις τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως κεφαλαίου.

5) τῆς ζητήσεως δανείων, ἥτοι χρήματος, οὗ ἡ προσφορὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τοὺς λόγους τῆς προτιμήσεως τῆς ρευστότητος, οὗς ἐσημείωσεν ὁ Keynes. Εἰς τούτους ὁ συγγραφεύς προσθέτει δύο ἥτοι, ἀφ' ἐνός τὰς πιθανότητας παραγωγικῆς ἐπενδύσεως ἐκ μέρους τοῦ περὶ οὗ ἐκάστοτε πρόκει-

ται ὑποκειμένου τοῦ οἰκονομικοῦ βίου, ἀφ' ἑτέρου τὸ γεγονός ὅτι τὰ δάνεια εἶναι προτιμητέα, ὅταν πρόκειται τὸ προϊόν των νὰ διατεθῆ καταναλωτικῶς. Εἰς τὸ τελευταῖον φαίνεται ὁ συγγραφεὺς ἀποδίδων ἐξαιρετικὴν σημασίαν ἐπικαλούμενος τὰ ὑπὸ τῶν καθ' ἕκαστον κρατῶν συναπτόμενα δάνεια, παραβλέπων προφανῶς ὅτι, ὄχι βεβαίως ἐν πολέμῳ, ὁλονὲν αὐξάνον ποσοστὸν αὐτῶν διατίθεται πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος διὰ τῆς καταλλήλου συμπληρώσεως καὶ διαρρυθμίσεως τοῦ οἰκονομικοῦ ἐξοπλισμοῦ αὐτῶν.

6) τῆς σχέσεως ἀμοιβῆς κεφαλαίου καὶ τόκου, ἣτις εἶναι στενή, χωρὶς ὅμως ταῦτα νὰ συμπίπτουν, ἐφ' ὅσον ἀπαιτήσεις ἐπὶ ἀγαθῶν καὶ κυρίως νομισματικαὶ μονάδες δύνανται νὰ διατεθοῦν εἰς καταναλωτικὰ δάνεια καὶ εἰς κερδοσκοπίαν.

7) τῆς σημασίας τῶν ἀποθεμάτων τῶν ἐκδοτικῶν τραπεζῶν μετὰ τὸ 1931, συνισταμένης, ὡς ἐξεθέσαμεν ἤδη τὸ 1934, εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ὀφειλομένων πληρωμῶν, χωρὶς ἄλλως νὰ ἐπηρεάζῃ τὸ παρά-παν τὸν ρυθμὸν τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος καὶ τὴν ἀγορὰν κεφαλαίων, καὶ

8) τῆς ἀπὸ τοῦ Σόλωνος παρατηρουμένης τάσεως τῶν καθ' ἕκαστον κρατῶν, τὰ ὁποῖα εἶναι καὶ οἱ μέγιστοι ὀφειλῆται, πρὸς βελτίωσιν τῆς θέσεως τῶν ὀφειλετῶν.

Μετὰ τοῦ συγγραφέως, ὅστις δικαίως ἐν τῷ Προλόγῳ τονίζει ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ κράτους κατεύθυνσις τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ἄνευ βαθείας γνώσεως τῶν οἰκονομικῶν δεδομένων εἶναι καταστρεπτικώτερα τῆς μὴ ἐπεμβάσεως αὐτοῦ, δὲν δυνάμεθα νὰ συμφωνήσωμεν ἐπὶ ὠρισμένων συμπερυσμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα καταλήγει, παραβλέπων τὰς δυνατότητας ἐκ τῆς συστηματικῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀμέσων κυβερνητικῶν μέτρων βάσει προδιαγεγραμμένου σχεδίου καὶ τὴν ἀπεριόριστον ἀνάγκην κεφαλαίων πρὸς ἐξύψωσιν τοῦ βιωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν διαφόρων λαῶν εἰς πραγματικῶς ἱκανοποιητικὸν ἐπίπεδον, ὅπερ καὶ πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ πολέμου τοῦ 1939 σχεδὸν οὐδαμοῦ ὑπῆρχεν. Οὕτω πιστεύομεν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν συγγραφέα :

α) Ὅτι αἱ ἐφευρέσεις τείνουν εἰς ἐπαύξησιν τῆς ζητήσεως κεφαλαίων, μέχρις ὅτου ἀποσβεσθῆ ἡ ἀξία τῶν παλαιῶν ἐγκαταστάσεων.

β) Ὅτι εἶναι τελείως ἀπίθανον νὰ ἐκμηδενισθῆ ἡ ἀμοιβὴ κεφαλαίου εἰς δύο γεννεάς.

γ) Ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῆ ἀναγκαστικὴ ἀποταμίευσις, ὅταν μάλιστα ἡ κατεύθυνσις καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς καταναλώσεως ἐπέτυχον, τοῦλάχιστον εἰς τὴν γερμανικὴν οἰκονομίαν.

δ) Ὅτι ὑπὸ τὰς σημερινὰς κρατούσας ἀντιλήψεις εἶναι ἀδύνατον νὰ διατίθενται διὰ καταναλωτικὰ δάνεια τόσαι ἀπαιτήσεις ἐπὶ ἀγαθῶν, ὥστε νὰ ἀναστατωθῆ ἐκ τούτου ὁ οἰκονομικὸς βίος.

ε) Ὅτι μειουμένης πολὺ τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας ἐνὸς νομίσματος μειοῦνται τὰ καταναλωτικὰ δάνεια ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ δανειστὴς δὲν εἶναι διατεθειμένος νὰ ὑφίσταται τοιαύτην οὐσιαστικὴν ἀπώλειαν, καὶ οὐχί, ὡς ὁ συγγραφεὺς πιστεύει, ἔνεκα τῆς μειώσεως τῆς ζητήσεως τοιούτων δανείων, ἐκτὸς ἂν, ἐννοεῖται, διεκόπη ἡ λειτουργία τοῦ οἰκονομικοῦ μηχανισμοῦ.

στ') Ὅτι ἡ μὴ ἐπάνοδος εἰς τὸν χρυσοῦν κανόνα κατὰ τὸ 1925, ὡς ἦτο τὸ 1914, ὀφείλεται εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ καθεστῶτος τοῦ οἰκονομικοῦ βίου καὶ τοῦ τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν δυσαναλογίαν τῶν διαρκουσῶν τοῦ πολέμου τοῦ 1914 δημιουργηθεισῶν ἀπαιτήσεων ἐπὶ ἀγα.

θῶν μετὰ τῶν πραγματικῶς ὑπαρχόντων, ἀποδειχθείσης μάλιστα τῆς ἐπενεχθείσης εἰς τὸν χρυσοῦν κανόνα τροποποιήσεως ἀνεπαρκούς μετὰ τὸ 1931.

ζ') Ὅτι κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1939 αἱ ὑποχρεώσεις ἀναλαμβάνονται εἰς νομισματικὰς μονάδας ἄνευ τῶν συνήθων κατὰ τὸ παρελθὸν ἐξασφαλίσεων τῶν δανειστῶν, ὡς ἦτο ἡ ρήτρα χρυσοῦ, καὶ ὄχι, ὡς ὑποστηρίζει ὁ συγγραφεύς, ἐν σχέσει πρὸς πραγματικὰ ἀγαθά.

Δ. Ι. ΔΕΛΙΒΑΝΗΣ

Π. Β. Δερτιλῆ: Τὸ Δημοσιονομικὸν Δίκαιον ὡς ἴδιος κλάδος Δικαίου. Ἀθῆναι 1940 σελ.

Ἐὰν καὶ κατὰ πόσον τὸ δημοσιονομικὸν δίκαιον πρέπει νὰ διδάσκεται ὡς αὐτόνομος κλάδος τοῦ δικαίου εἶναι ζήτημα ἐξεταστέον τόσον ἐξ ἀπόψεως πρακτικῆς χρησιμότητος, ὅσον ἰδίως ἐξ ἀπόψεως ἐπιστημονικῆς ἀνάγκης.

Βεβαίως αἱ πρὸς νομικὰς σχέσεις, αἱ περιλαμβανόμεναι ἐντὸς τοῦ κύκλου τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου καὶ ἀπορρέουσαι ἐκ διατάξεων ἐγκατεσπαρμένων εἰς τὸ δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν διεθνὲς δίκαιον εἰς τοὺς νόμους περὶ δημοσίου λογιστικοῦ, εἰς τὴν νομοθεσίαν περὶ δημοσίων κτημάτων, δασῶν καὶ μεταλλείων καὶ ἰδίως εἰς τὸ φορολογικὸν (οὐσιαστικόν, δικονομικὸν καὶ ποινικόν) δίκαιον καὶ μόνον ἕνεκα λόγων διδακτικῆς ἀνάγκης, εἶναι σκόπιμον νὰ συναποτελοῦν ἀντικείμενον ἰδιαίτερας ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Ἀλλ' εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἐκ τῶν διατάξεων τούτων αἱ συναπαρτίζουσαι τὸ φορολογικὸν δίκαιον εἶναι αἱ μᾶλλον οὐσιώδεις καὶ αἱ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσαι τόσον τὸ Κράτος, ὅσον καὶ τοὺς ἰδιώτας. Ὡς ἐκ τούτου τὸ φορολογικὸν δίκαιον ἰδίως περιέχει τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτονόμου διδασκαλίας ἢ ἐπιστήμης καὶ οὐχὶ τὸ ὅλον δημοσιονομικὸν δίκαιον. Ἐν τούτοις, ὄχι μόνον ἡ φορολογία, ἀλλὰ τὸ σύνολον τῆς κρατικῆς δημοσιονομικῆς δραστηριότητος πρέπει νὰ σπουδάζεται ἐπὶ τῇ βάσει ἐνιαίων νομικῶν ἀρχῶν καὶ κριτηρίων διακρινομένων διὰ τὴν ὁμοιομορφίαν των. Ἐκτὸς δὲ τούτου τὸ περιεχόμενον τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου εἶναι πολὺ εὐρύτερον τοῦ φορολογικοῦ καὶ διέπεται ὑπὸ ἐπιστημονικῶν ἀρχῶν παγκοσμίου ἰσχύος, ἐνῶ τὸ φορολογικὸν δίκαιον ἀσχολεῖται ἀποκλειστικῶς μὲ τοὺς παρ' ἐκάστης χώρας ἰδιαίτερώς τεθειμένους νομικοὺς φορολογικοὺς κανόνας. Κατ' οὐσίαν δὲ αἱ σχέσεις τοῦ δημοσιονομικοῦ καὶ τοῦ φορολογικοῦ δικαίου εἶναι κατὰ πολὺ ἀνάλογοι πρὸς τὰς σχέσεις τοῦ δημοσίου δικαίου καὶ τοῦ διοικητικοῦ, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιοεῖ καὶ ἐπεξεργάζεται τὰς ὑπὸ τοῦ πρώτου παραδεγμένας γενικὰς ἀρχὰς ἐν τῷ θετικῷ διοικητικῷ δικαίῳ ὠρισμένης χώρας.

Ὁ κ. Δερτιλῆς εἰς τὸ ἀρτίως ἐκδοθὲν ὑπὸ τὸν ἄνωγέρω τίτλον τεύχος (σελ. 1—96) ἐμβαθύνει εἰς τὴν ἐρευναν τῶν λόγων, ὧν ἕνεκεν ἡ δημοσιονομικὴ νομοθεσία πρέπει νὰ ἐρευνᾶται αὐτοτελῶς, ὄχι μόνον ἕνεκα τοῦ μεγάλου ἐνδιαφέροντος αὐτῆς, ὡς ἐχούσης πρωτεύουσαν καὶ ἐπικρατοῦσαν θέσιν ἐν τῷ μέσῳ τῆς νομοθεσίας, «διότι ἐλέγχει καὶ παρακολουθεῖ πᾶσαν ἐνέργειαν καὶ δρᾷσιν ἀτόμων καὶ οἰκονομικῶν καὶ μάλιστα ἐλέγχει καὶ τὰς οὐσιώδεις λειτουργίας τοῦ Κράτους, ἀντλεῖ δ' ἐξ αὐτῆς ἰδιαίτεραν ἐξουσίαν ὁ Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν» ἀλλὰ καὶ διότι «ὀλιγώτερον αὐτοτελῶς μελετᾶται, ἐφ' ὅσον δὲν ἐπεξεργάζεται ὡς ἴδιος κλάδος δικαίου».

Ἡ ἐνότης τοῦ δικαίου δὲν παραγνωρίζεται ὑπὸ τοῦ κ. Δερτιλῆ, ἀλλ' ἡ διάκρισις τοῦ δικαίου εἰς κλάδους κατὰ πρῶτον λόγον ἀποτελεῖ ἀνάγκην

μεθοδολογικήν καὶ διδακτικήν. Ἄνομολογεῖ ὅτι κατὰ τὴν σύγχρονον περίοδον, ὅτε τὸ κράτος ἀσκεῖ εὐρύτερον παρεμβατισμὸν καὶ ἐνισχύεται ἡ ἔννοια αὐτοῦ, τὸ δημόσιον δίκαιον εὐρύνει τὰ ὅρια τῆς ἐρεύνης του ἔναντι τοῦ ιδιωτικοῦ δικαίου. Τὸ δημοσιονομικὸν δίκαιον προφανῶς ἀνήκει εἰς τὸ δημόσιον δίκαιον, διότι ρυθμίζει τὰς περιουσιακὰς σχέσεις τοῦ Κράτους, ἀσκοῦντος ἐξουσίαν ἔναντι τῶν ιδιωτῶν. Εἶναι στενὴ ὅμως ἡ ἐπαφὴ τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου μὲ τὸ ιδιωτικόν, λόγῳ τῆς χρηματικῆς εἰσφορᾶς εἰς τὰς κρατικὰς δαπάνας, πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ὁποίας συντρέχουν νομικαὶ προϋποθέσεις ἐρευνώμεναι ἐν τῷ ιδιωτικῷ δικαίῳ. Ἐκτὸς τούτου τὸ ιδιωτικὸν δίκαιον ἔχει πληρεστέρας διατάξεις, αἵτινες δύνανται νὰ ἐφαρμόζωνται ἐπὶ σχέσεων στενῆς ἀναλογίας τοῦ ιδιωτικοῦ καὶ δημοσιονομικοῦ δικαίου, ὡς αἱ περὶ προθεσμίας, προσωπικότητος τοῦ φορολογουμένου, παραγραφῆς κλπ.

Ἐπιλαμβάνεται κατόπιν ὁ συγγραφεὺς τῆς ἀναπτύξεως τῆς θεωρίας τῆς αὐτονομίας τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου, ὡς ἐμφανίζεται εἰς τὰς διαφόρους χώρας καὶ διδάσκειται τοῦτο ὑπὸ τῶν πανεπιστημιακῶν καθηγητῶν, εἴτε ὡς εἰδικὸς κλάδος τοῦ διοικητικοῦ δικαίου, εἴτε ἰδιαιτέρως τὸ φορολογικὸν δίκαιον αὐτοτελῶς, εἴτε αὐτοτελῶς τὸ δημοσιονομικὸν δίκαιον. Τονίζει δὲ ὅτι κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον «ἡ θεωρία τῆς αὐτονομίας τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου ἀναπτύσσεται γενικώτερον εἰς ὅλας τὰς χώρας καὶ ἰδίως ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ». Ἄλλ' ἀνομολογεῖ ὅτι ἡ θεωρία τῆς αὐτοτελείας τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου ἐντὸς τῆς οἰκογενείας τοῦ δικαίου δὲν προσέλαβεν εἰσέτι παρ' ἡμῖν εἴτε τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν νομοθεσίαν τὴν ἀνάλογον πρὸς τὸ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον τῆς ἐπεξεργασίας».

Ἐπιμένει ἰδιαιτέρως ὁ κ. καθηγητὴς εἰς τὴν ἔρευναν τῶν κυρίων γνωρισμάτων τῆς αὐτονομίας τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου ἐντὸς τῆς οἰκογενείας τοῦ δικαίου καὶ τῶν γενικῶν χαρακτηριστικῶν τῶν δημοσιονομικῶν διατάξεων (σελ. 20—34). Ἐξάγει, ὅτι τὸ φορολογικὸν δίκαιόν πλήττει καὶ φορολογεῖ «πραγματικὰ γεγονότα ἢ καταστάσεις πραγματικὰς» προσκολλᾶται ὀλιγώτερον εἰς μίαν ἀφηρημένην ἀνάλυσιν, περισσότερον δὲ ἀποβλέπει εἰς τὴν ὕλικήν καὶ οἰκονομικὴν ὄψιν αὐτῆς. Ὅταν δὲ τὸ φορολογικὸν δίκαιον διὰ νὰ προσδιορίσῃ τὴν βεβαίωσιν τοῦ φόρου, χρησιμοποιεῖ ὄρους τοῦ ιδιωτικοῦ δικαίου, ἐφ' ὅσον σαφῶς ἢ ρητῶς δὲν ὀρίζεται ἐν τῷ νόμῳ, ἄλλως «βλέπει ὑπὸ τὸ νομικὸν ἔνδυμα τοῦ ὄρου, ὅστις λαμβάνεται ἐκ τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, τὴν οἰκονομικὴν πραγματικότητα» (σελ. 29).

Εἰς ἴδιον κεφάλαιον (σελ. 32—34) πραγματευόμενος ὁ συγγραφεὺς περὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν δημοσιονομικῶν νόμων, διδάσκει ὅτι ἡ φορολογικὴ ὑποχρέωσις εἶναι «ἐνοχὴ ἐκ τοῦ νόμου» διότι κατὰ ρητὴν συνταγματικὴν διάταξιν «οὐδεὶς φόρος ἐπιβάλλεται ἄνευ νόμου» καὶ συνεπῶς ἐν τῇ ἐκπληρώσει φορολογικῆς ὑποχρέωσεως περιοριζόμεθα εἰς τὸ φορολογικὸν κείμενον καὶ οἱ δημοσιονομικοὶ νόμοι ἐρμηνεύονται στενῶς, διότι πηγὴ τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου εἶναι ὁ νόμος. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο διακρίνεται διὰ τὴν διαύγειαν—συνήθη ἄλλως τε ἀρετὴν τοῦ συγγράμματος—μὲ τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς ἀποκρυσταλλώνει τὰς ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου θέματος ἀρχὰς τῆς ἐπιστήμης του.

Τὴν αὐτονομίαν τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου δέχεται ὁ κ. καθηγητὴς ἀποκλείων τὴν ἐφαρμογὴν ἐπὶ τῶν σχέσεων τῶν ὑπ' αὐτοῦ ρυθμιζομένων παντὸς ἄλλου κλάδου δικαίου, ἐκτὸς ἂν ὁ δημοσιονομικὸς νομοθέτης σαφῶς παραπέμπῃ ἢ δέχῃται κανόνας τῶν ἄλλων κλάδων τοῦ δικαίου.

Βασανίζει κατόπιν (34—46) ὁ συγγραφεὺς τὰς ἐπικρίσεις κατὰ τῆς θεωρίας τῆς αὐτονομίας τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου καὶ τὸ πρόβλημα τῆς προσαρμογῆς τῶν ὀρισμῶν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου εἰς τοὺς σκοποὺς τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διδασκαλίας τῶν κορυφαίων τῆς ἐπιστήμης καθηγητῶν. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο διακρίνεται τόσον διὰ τὴν πρωτοτυπίαν τῆς ἐρεῦνης, ὅσον καὶ διότι ὁ κ. καθηγητὴς κατώρθωσεν εἰς ὀλίγας σελίδας νὰ συνοψίσῃ εὐκρινῶς τὰς ἀντιμαχομένας γνώμας κορυφαίων νομοδιδασκάλων καὶ νὰ διατυπώσῃ πόρισμα ἀνταποκρινόμενον εἰς τὴν οἰκονομίαν τοῦ δημοσιονομικοῦ νόμου καὶ τὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ αὐτοῦ καὶ τοὺς σκοποὺς τοῦ «χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνῃ ὅτι ἀποχωριζόμεθα τοῦ φορολογικοῦ κειμένου».

Ἀποκλείων ὁ κ. καθηγητὴς, ὡς ἀντίθετον πρὸς τὴν φύσιν τῆς φορολογικῆς ἐνοχῆς ὡς *obligatio ex lege*, νὰ δεχθῶμεν ἐν τῷ δημοσιονομικῷ δικαίῳ τὴν διὰ τῆς ἐλευθέρας ἐρεῦνης βεβαίωσιν τῶν φόρων, δέχεται, ὅτι δὲν διαπράτουν αὐθαιρεσίαν «ὅταν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ φορολογικοῦ κειμένου διαφωτίζομεν τοῦτο, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψει ἐνδεχομένως οὐχὶ ἐπικρατούσας ἀπόψεις ἐν τῷ ἀστικῷ δικαίῳ, ἀλλ' ἀντιλήψεις ἀπορροεύσας ἐκ τῆς θεωρίας τῆς ἐπιστήμης τῆς δημοσίας οἰκονομίας, ἐκ τῶν ἰδίων ἀρχῶν τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου». Εἶναι ὅμως καθ' ἡμᾶς λίαν δυσδιάκριτα τὰ ὄρια τοιούτων ἀντιλήψεων, ὅσον περισσότερο αὐταὶ ἀπομακρύνονται τοῦ γράμματος τοῦ φορολογικοῦ νόμου καὶ διὰ τοῦτο δέον μετὰ πολλῆς συνέσεως καὶ ἀπολύτως δεδικαιολογημένως νὰ μὴ ἀκολουθῆται κατὰ γράμμα ἐφαρμογὴ τῶν φορολογικῶν νόμων.

Ἐπακολουθεῖ ἡ ὑποδιαίρεσις τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου εἰς κεφάλαια, ἢ διακρίσις τῶν δημοσιονομικῶν διατάξεων καὶ ἡ φορολογικὴ ἔρευνα τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου. Εἰς ἴδια δὲ κεφάλαια ἐρευνῶνται αἱ βάσεις τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου, αἱ κοιναὶ νομικαὶ βάσεις καὶ ἀρχαί, αἵτινες ἀναπτύσσονται εἰς τὸ ἰδεωτικὸν δίκαιον καὶ ἡ αὐτονομία τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου.

Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο κεφάλαιον (σελ. 70-72) ὁ συγγραφεὺς ἐξαίρει τὴν τάσιν τῆς χειραφετήσεως τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου ἀπὸ τὸ ἀστικὸν διὰ τῆς διαπλάσεως νέων ὄρων, οἵτινες διαφεύγουν ἀπὸ τὴν κηδεμονίαν τῶν ὀρισμῶν τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, ἀνταποκρίνονται δὲ πρὸς τὴν ἀνωτέραν βαθμίδα τῆς αὐτονομίας τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου.

Σχετικὸν πρὸς τὴν ἐρμηνείαν εἶναι καὶ τὸ κεφάλαιον «τὸ δημοσιονομικὸν δίκαιον καὶ δὴ τὸ φορολογικὸν δίκαιον δὲν εἶναι ἐξαιρετικὸν δίκαιον» (σελ. 72—74), διὰ τοῦ ὁποίου εὐκρινῶς ὁ συγγραφεὺς καθορίζει τίνες ἐκ τῶν φορολογικῶν διατάξεων δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς ἐξαιρετικαὶ παρὰ τὸν γενικὸν κανόνα, ὅτι τὸ φορολογικὸν δίκαιον δὲν εἶναι ἐξαιρετικόν. Ἐπεταὶ ἴδιον κεφάλαιον περὶ τῶν χρονικῶν ὀρίων τῆς ἰσχύος τῶν δημοσιονομικῶν νόμων καὶ τελευταῖον κεφάλαιον περὶ τῶν πηγῶν τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου. Κλείει δὲ τὸ ὅλον ἔργον βιβλιογραφία περιλαμβάνουσα εὐρύτατα τὰς εἰς ξένας γλώσσας καὶ τῶν ἡμετέρων συγγράμματα τῆς ἐπιστήμης τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου.

Χαιρετίζομεν μὲ ἰδιαιτέραν χαρὰν τὴν δημοσίευσιν τοῦ συγγράμματος τούτου τοῦ κ. Δερτιλῆ, διότι εἶναι τὸ πρῶτον μεθοδικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν ἔργον τὸ ὁποῖον ἐκδίδεται εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, περιέχον συστηματικὴν ἔρευναν καὶ κριτικὴν τῶν ἀρχῶν τῆς ἐπιστήμης τοῦ δημοσιονομικοῦ δικαίου, αὐτοτελῶς λαμβανομένης.

Βιβλιοκρισία

Μητσοπούλου Π. : Περί τὰ θεμέλια τῆς Κοινωνικῆς Ἀσφαλίσεως. I. Ἡ διαμόρφωσις τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου καὶ τὰ στοιχεῖα συνθέσεως τῶν ἀρχῶν τῆς κοινωνικῆς ἀσφαλίσεως, ἰδεολογικά, τεχνικά, νομικά. II Ὀργανωτικά ζητήματα. Εἰσηγήσεις εἰς τὴν νεωτάτην ἑλληνικὴν νομοθεσίαν. Ἀθῆναι 1940, 175 ὄον.

Ἡ κοινωνικὴ ἀσφάλις παρουσιάζει τοιοῦτον ἐνδιαφέρον καὶ τοσαύτην ἐπικαιρότητα, ὥστε ἐπιστημονικῶς κατηρτισμένη καὶ εὐσυνείδητος ἔρευνα νὰ εἶναι εὐπρόσδεκτος καὶ δὴ ὅταν προέρχεται ἀπὸ τὸν κάλαμον ἀνωτέρου ὑπαλλήλου μὲ μακρὸν, ἄψογον, διοικητικῶς καὶ θεωρητικῶς γόνιμον παρελθόν. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὁ γράφων τὸ παρὸν σημεῖωμα ἔσχεν ἐπανελημμένως εὐκαιρίαν νὰ συνεργασθῆ μετὰ τοῦ κ. Μητσοπούλου καὶ πάντοτε ἐξετίμησε τὰ προτερήματα δι' ὧν κοσμεῖται. Εἰς τὸ ἄρτι ἐκδοθὲν βιβλίον τοῦ ὁ Σ. δημοσιεύει τὰς εἰσηγήσεις του εἰς τὴν νεοελληνικὴν νομοθεσίαν, συγγραφείσας κατὰ διάφορα χρονικά σημεῖα, μεστὰς πείρας καὶ παρεχούσας ἐσωτερικὴν ἐνότητα, καθ' ὃ ἐμπνεομένης ἐκ τῆς αὐτῆς ἐστίας ψυχικοῦ καὶ νοητικοῦ ἐνθουσιασμοῦ διὰ τὴν ἐπίλυσιν τοῦ ἐργατικοῦ προβλήματος, ἢ μᾶλλον τοῦ κοινωνικοῦ.

Ὅπως ὅλοι, καὶ ὁ Σ. διαβλέπει, καὶ ὀξύτερον ἴσως ὡς ἐκ τῶν ἐπαγγελματικῶν τοῦ ἀσχολιῶν, ὅτι ἡ παρούσα κοινωνικὴ διάρθρωσις χρεῖται θεραπείας, θὰ ἠδύνατο ἴσως μετ' ἐπιμονῆς νὰ λεχθῆ ὅτι πᾶσα διάρθρωσις κρατήσασα καὶ ἐφαρμοσθεῖσα ἐπὶ ἀρκετὸν χρονικὸν διάστημα παρουσιάζει αὐτὸ τὸ σύμπτωμα. Τὴν θεραπείαν αὐτὴν ὁ Σ., διαισθανόμενος τὸν κίνδυνον τῶν ἀνατρεπτικῶν μεθόδων, ἀναζητεῖ εἰς τὰς μεταρρυθμίσεις. Ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ κομμουνισμοῦ δικαίως ἐγέννησε τὴν δυσπιστίαν εἰς πάντας τοὺς ἀμερολήπτως καὶ μακρὰν προσωπικῶν συμφερόντων κρίνοντας. Ἐχρειάσθη δυστυχῶς νὰ δημιουργηθῆ μία καταστροφὴ ἀνυπολογίστων ἀκόμη διὰ τὴν ἀνθρωπότητα συνεπειῶν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἤρκεσαν ὡς μὴ ὠφείλεν αἱ προφητικαὶ φράσεις τοῦ ὄλυμπείου σταγειρίτου φιλοσόφου. Ἡ θεραπεία θὰ ἐπιτευχθῆ διὰ χαλιναγωγῆσεως τῶν φυσικῶν ἐνστίκτων (λέγει ὁ Σ.) καὶ τοῦ ἀτομικοῦ ἐγωῖσμοῦ καὶ διὰ προσατενίσεως ὄχι μονοπλεύρως πρὸς τὰς οἰκονομικὰς ἀνάγκας, ἀλλὰ πρὸς τὸν φορέα τούτων, τὸν ἄνθρωπον. Δηλαδὴ ὀρθῶς ὁ Σ. παραδέχεται ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἐνέργεια δὲν ἀρκεῖ νὰ ἐδράζηται ἐπὶ τεχνικῆς ἐπιτυχίας ἀλλὰ πρέπει νὰ ἔχη καὶ σταθερὸν καὶ ἐπιβλητικὸν ἠθικὸν ὑπόβαθρον, ποδηγέτην τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ ἔργον τοῦτο, ἀνώτερον πάσης ἀτομικῆς πρωτοβουλίας καὶ δυνάμεως, θὰ ἐπιτευχθῆ διὰ παρεμβάσεως τοῦ Κράτους εἰς τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἐν γένει κοινωνικὰ φαινόμενα.

Ὀρθῶς ὡσαύτως τονίζεται προκειμένου περὶ κοινωνικῶν ἀσφαλίσεων, ὅτι αὗται δὲν πρέπει νὰ προσλάβουν χαριστικὸν χαρακτήρα, ἀλλὰ νὰ βάζονται ἐπὶ ἀσφαλῶν καὶ ἐξηκριβωμένων οἰκονομικῶν προϋποθέσεων, τοῦτο δέ, προσθέτομεν, θέλει καταστῆ καταφανέστερον ὅσον διευρύνεται ὁ κύκλος τῶν ἠσφαλισμένων, ὅσον δηλαδὴ περισσότερος ἀριθμὸς φορολογουμένων.

συμμετέχει εἰς τὴν ἀσφάλειαν. Ἡ ἐξακρίβωσις αὕτη θέλει ἐπιτευχθῆ διὰ τῆς λειτουργίας στατιστικοῦ καὶ ἀναλογιστικοῦ γραφείου, ὅπερ νὰ παρακολουθῆ τὴν οἰκονομικὴν ἐξέλιξιν τοῦτε μεγάλου Ἀσφαλιστικοῦ Ἰδρύματος καὶ τῶν λοιπῶν κλαδικῶν ταμείων.

Μετὰ πολλῆς σαφηνείας καὶ εὐστοχίας ἐκτίθενται παρὰ τοῦ Σ. αἱ ἀπόψεις του αἰ ὀδηγήσασαι εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ νόμου περὶ ἀσφαλιστικῶν δικαστηρίων, δι' ὧν ὀλοκληροῦται ὁ ἔλεγχος, ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τῆς ἀσφαλιστικῆς λειτουργίας. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τονίζεται ὅτι τὸ ἐργατικὸν δίκαιον διαπνέεται ἀπὸ νέαν πνοήν, τὴν τῆς ὀλότητος, τῆς κοινωνικότητος. Αἱ ρίζαι τοῦ δικαίου τούτου εὐρίσκονται εἰς τὸ μεγαλειῶδες ρωμαϊκὸν δίκαιον, ὅπως ἄλλως ὄλων τῶν μέχρι τοῦδε νομοθεσιῶν, ἀλλὰ δεδομένου ὅτι τὸ Ρ. Δ. διέπεται ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἀτομικισμοῦ εἶνε ὡς εὐστόχως ἐρήθη δίκαιον «μικροαστικόν», πρέπει οἱ κανόνες τοῦ ἐργατικοῦ δικαίου νὰ ἀποφύγουν τὴν χροιάν ταύτην, ἀλλὰ νὰ ἐμπνέωνται ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ἀλληλεγγύην, ἢ δὲ δικονομία του νὰ εἶνε ὅσον τὸ δυνατὸν ἀπλουστέρα. Διότι «ἡ διάθεσις τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων ἐπηρεάζει ἀμέσως καὶ σημαίνει διάθεσιν αὐτοῦ τούτου του προσώπου τοῦ ἐργαζομένου».

Ἡ ἐπέμβασις τοῦ κράτους, καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τὸ ὑπὸ κρίσιν ἔργον παρουσιάζει πολῦτιμον συμβολὴν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, πρέπει νὰ γίνεταί ἔχουσα ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα, καὶ ὅτι ἡ ἐπέμβασις αὕτη δὲν θὰ ἐπιτύχη τοὺς ἀναμενομένους καρπούς ἐὰν περιορισθῆ εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀρωγὴν καὶ δὲν θίξει καὶ τὸν ψυχικὸν κόσμον τῶν ἐργαζομένων.

Εἰς τὰ ἄνω διὰ βραχέων ἐκτιθέμενα προσεπάθησα νὰ ἐξάρω τὰ σημαντικώτερα καὶ κυριώτερα τοῦ βιβλίου σημεία, εἰς τὰς λεπτομερείας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἰσέλθω ὅτι αὗται εἶνε ὀρθαὶ ἐγγυᾶται τὸ εὐστοχον τῶν ἐκτεθεισῶν γενικωτάτων ἀρχῶν καὶ ἡ πείρα τοῦ συγγραφέως. Τὸ βιβλίον εἶνε γραμμένον εἰς ὠραῖον ὕφος καὶ μὲ πολλὴν συνθετικὴν ἱκανότητα καὶ ὁ Σ., ἀσφαλῶς θὰ τύχη συγχαρητηρίων παρὰ παντος ὅστις, ὡς καὶ ὁ ὑπογράφων, ἐνδιαφέρεται διὰ τὸ θέμα τοῦ βιβλίου του.

Γ. ΧΑΡΙΤΑΚΗΣ

Σακελλαρίου Μιχ. Β. Ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὴν δευτέραν τουρκοκρατίαν (1715 - 1821) Athen Verlag d. Byz. Neugriech. Jahrb. Averof - Str 16 1939 η' + 306 Texte u. Forsch zur byz. neugriech Philol. zwanglose Beihilfe z. d. «Byz. Neugriech - Jahrbüchern» herausg. v. Prof. Dr Nikos A Bees (Béns) Nr 33.

Τὸ δημοσίευμα τοῦ, νέου τὴν ἡλικίαν ἀλλ' ὄχι τὴν ἐπιστημονικὴν ἐπίδοσιν, κ. Σακελλαρίου παρουσιάζει ἀξιοσημεῖωτον ἐνδιαφέρον τόσον διὰ τοὺς ἐν γένει περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος ἀσχολουμένους ὅσον καὶ διὰ τοὺς εἰδικώτερον ἀποδιδόμενους εἰς ἐρεῦνας τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας ἢ καὶ τῆς οἰκονομίας γενικώτερον.

Εἰς τὴν εἰσαγωγὴν παρέχεται ἡ πλουσία βιβλιογραφία, καταταγμένη συστηματικῶς, κατὰ κατηγορίας πηγῶν, μετὰ ἐπεξηγηματικῶν παρατηρήσεων αἰ ὁποῖαι ἀποδεικνύουν τὴν ἐγγυτάτην οἰκείωσιν τοῦ Σ πρὸς τὰς πη-

γὰς ταύτας, ὡς καὶ ἀνάλυσις τῆς διαπραγματεύσεως τοῦ θέματος, δηλαδή, ἐκθεσις τῆς μεθόδου καθ' ἣν ἐρευνῶνται καὶ ἐκτίθενται τὰ σχετικά μὲ τὸ ἀντικείμενον τῆς μονογραφίας. Ἡ εἰσαγωγή αὐτὴ κάμνει ἀρίστην ἐντύπωσιν, καὶ ἀπολύτως, ἀλλὰ καὶ διότι παρ' ἡμῖν ἐπ' ἐσχάτων αἱ ἱστορικαὶ καὶ ἱστοριοδιφικαὶ ἐρευναι ἐξέφυγον τῆς γραφίδος τῶν ἀρμοδίων γενόμεναι ἀντικείμενον προχειρολόγων λογογραφημάτων παρὰ ἀτόμων τὰ ὁποῖα ἡ, σχετικὴ ἄλλωστε, ἐπίδοσις εἰς κλάδους τοῦ γραπτοῦ λόγου ἔπεισεν ὅτι δύνανται ἀκινδύνως νὰ στερῶνται μεθοδολογικῆς καὶ φιλολογικῆς προπαιδείας κορυβατιῶντες εἰς τὰ πεδία τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας ὑπὸ τὸ καλόβουλον καὶ ἱκανοποιημένον μεϊδιάμα τοῦ πρωτοπόρου Κ. Σάθα (ἄν μὴ καὶ τοῦ Κωνστ. Σιμωνίδου + 1867).

Εἰς τὸ πρῶτον μέρος ἐρευνῶνται γενικὰ οἰκονομικὰ καὶ ἰδιωτικὰ θέματα ὧν ἡ ἐξακριβωσις εἶναι ὄντως ἀπαραίτητος διὰ τὴν πλήρη ἀπεικόνισιν τῆς Π. κατὰ τὴν ἐρευνωμένην περίοδον. Ἡ ἔγχειος κτήσις, ὡς γνωστόν, διέπεται ὑπὸ τῆς ἀρχῆς ὅτι αὕτη ἀνήκει εἰς τὸν ἀνώτατον τοῦ κράτους ἄρχοντα. Τὰ ἰδιόκτητα (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ κοινόχρηστα) κτήματα ἢ παρεχωροῦντο εἰς τοὺς παλαιούς των ἰδιοκτητῶν (καταβάλλοντες τὸ χαράτσι) ἢ εἰς μουσουλμάνους (δεκάτη) ἢ ἀνήκον εἰς τὸν Σουλτᾶνον. Μέρος τῶν κτημάτων ἀνήκεν εἰς στρατιωτικούς φεουδάρχας (χὰς, ζιαμέτ, τιμάρ), ἐξ ὧν οἱ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἐκαλοῦντο σούμπασοι, 7 ἐν Π ὑπέεικοντες εἰς 2 ἀλάι-μπήδες. Ὑπῆρχον Ἕλληνες ἔχοντες ἱκανὴν ἀκίνητον ἰδιοκτησίαν (Σύντιχος Γορτ. 40 τσιφλίκια, Κουλάς Ἡραϊάν 30, Κουριᾶκος, Δεληγιανναῖοι). Ἐπὶ 4½ ἐκ. στρ. τὰ 3 ἀνήκον εἰς τούρκους καὶ 1 ½ εἰς Ἕλληνας. Τὰ συστήματα τῶν ρυθμιζόντων σχέσεις γαιοκτημόνων καὶ καλλιεργητῶν ἦσαν τρία : συντροφικόν, τριτάρικων, γεώμορον. Ἐκ τοῦ ἀκαθαρ. εἰσοδήματος τῶν γαιῶν οἱ Ἕλληνες ἀπελάμβανον τὰ 85 % περίπου. Οἱ φόροι ἦσαν : Α) καθ' αὐτὸ φόροι : 1) προσωποπαγεῖς : α) χαράτσι, β) σπέντζα κλπ., 2) ἐπὶ τῶν πραγμάτων : α) ἄμεσοι : δεκάτη, στρεμματικά, σαλαριά, ἀβαρίζι, φόροι ἐπὶ τῆς βιοτεχνίας, β) ἔμμεσοι : δασμοὶ ἐπὶ ἐσωτερ. μεταφορῶν, καταναλώσεως, μονοπώλια, Β) ποικίλαι ἐπιβαρύνσεις : α) γενικαὶ (βασιλικαὶ ἀπαιτήσεις, πολεμικαὶ εἰσφοραὶ), β) τυπικαὶ (ἐξοδα διοικήσεως, ἔκτακτοι εἰσφοραὶ). Ἡ συνολικὴ φορολογία ἀνήρχετο : ἀρχὰς 18ου αἰῶνος εἰς 500 χιλ. γρόσια, 1770 2 ἐκ. γρ, 1794 2300 χιλ. γρ, 1800 3600 χιλ. γρ, 1815 15 ἐκ. γρ.

Ἡ Π. εἶχεν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς διοικήσεως ἓνα γκρι-ἄλεμ (πασᾶς τριῶν ἵππουρίδων, βεζύρης, βαλῆς, Μώρα βαλασῆς) ἔχοντα λίαν ἐκτεταμένην ἐξουσίαν, πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν, ἀντικαθιστώμενος ὑπὸ μουσελίγκ, ἐδρεύων δὲ εἰς Τρίπολιν καὶ Ναύπλιον. Παρ' αὐτῷ δύο συμβούλια, τὸ ἕτερον ἀποτελούμενον ἐκ 2 ἑλλ. 2 τούρκ. καὶ τοῦ διερμηνέως. Εἰς Ναύπλιον καὶ Μεθώνην δύο πασάδες δύο ἵππ. Ὁ δερβεντζῆ πασᾶς ἠσχολεῖτο γιὰ τὰ τῆς συγκοινωνίας. Τὰ πασαλίκια διηροῦντο εἰς 23 (ἀργότερα 24 καὶ 20) ὑποδιαιρέσεις καλουμένας διοικητικῶς βιλαέτια, στρατιωτικῶς σαντζάκια, δικαστικῶς καζάδες. Ὁ πληθυσμὸς αὐτοδιοικεῖτο, μονὰς τῆς αὐτοδ. ἢ κοινότης, εὐρυτέρα ἢ ἐπαρχία, ὅργανα τῆς δὲ οἱ δημογέροντες, τῶν μὲν οἱ προεστῶτες, ὧν τὸ σύνολον (τῶν μωραγιᾶν βιλαετζήδων) συνεκρότει τὴν ἐπακληθεῖσαν ἐκ τῶν ὑστέρων πελοποννησιακὴν γερουσίαν, ἣτις ἐξέλεγε τοὺς δύο μωραγιάνηδες (ἐκλεγόμενοι ἐκ τῶν οἰκογενειῶν : Μπενάκη, Κρεββατᾶ, Ζαῖμη, Δεληγιάννη, Νοταρᾶ, Λόντου, Κανακάρη, Χαραλάμπη), οἵτινες ἠδρευον μονίμως παρὰ τὸν βαλῆ Κυρία ἐξουσία τῶν ὀργάνων αὐτοδιοικήσεως ἦτο ἢ κα-

τανομή τῶν ἐπιβαλλομένων φόρων ἐξαρτωμένη ἀπ' αὐτῶν μόνων. Εἰς τὴν Πύλην ἐστέλλοντο δύο βεκίληδες, σπουδαῖα παραχώρησις περιορίζουσα τὴν ἐξουσίαν τοῦ βεζύρου. Ἡ ἐξουσία τῶν χριστιανῶν προκρίτων ἦτο σημαίνουσα, δι' αὐτῶν ὁ ἑλληνισμὸς ἀπετέλει ἐνότητα καὶ εἶχεν πλήρες σύστημα αὐτοδιοικήσεως (σελ. 97). Ἡ αὐτοδιοίκησις, εὐστόχως λέγει ὁ Σ., ἦτο παράγων ἔθνικῆς ἀλληλεγγύης, καὶ ὥπλιζε τὸν ὑπόδουλον ἑλληνισμὸν διὰ δυνάμεως ἐνεργητικῆς

Εἰς τὸ δεύτερον μέρος (117 ἐ) ἐκτίθενται ἡ κοινωνικὴ κατάστασις καὶ διάρθρωσις τῆς Π. ὡς καὶ ἡ ἐξέλιξις τῶν ἱστορικῶν γεγονότων κατὰ τὴν ἐρευνωμένην χρονικὴν περίοδον. Ὁ πληθυσμὸς ἀνήρχετο τὸ 1715 εἰς 270 χ. ὦν 245 χ. ἑλλ., Ὁ πληθυσμὸς ὑπέστη μείωσιν ἐκ λοιμῶν (1729—30, 1755), ὁ δὲ συντελεστὴς αὐξήσεως ἦτο 4—4½% ἑτησίως, πυκνότης 14 κατὰ τετραγ. χιλιομ., 1775 300 χ. ἑλλ 30 χ τοῦρκοι. Αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο λαῶν ἐν γένει καλαί, ὑφισταμένης ἀνεξιθρησκείας. Ἐπὶ ἐνετοκρατίας ἡ οἰκονομικὴ θέσις τῶν χριστιανῶν δὲν ἦτο ἀνθηρὰ (πλούσιος ὁ ἔχων 100—200 γρ 40 ὀκ σίτου 10 παράδες, 10 ὀκ βούτυρον 40 π. μεγάλα κτήνη 100 π μικρὰ 20—30 π), διότι ἡ κυρίαρχος μονοπωλοῦσα τὰς ἐξαγωγὰς ὑπὲρ τῆς μητροπόλεως ὑπεβίβαζε τὰς τιμὰς τῶν ἐξαγωγόμενων ἐκ Π, καὶ ἀντιθέτως ὕψωνε ταύτας διὰ τὰ παρ' αὐτῆς εἰς Π. εἰσαγόμενα.

Ὁ Σ. κάμνει (123) τὴν ὀξειάν οἰκονομικὴν παρατήρησιν ὅτι ἡ οἰκονομία τῆς Π. ἐπὶ ἐνετοκρ. ἐπιέζετο καθόσον «ἐξηρητᾶτο ἐκ παραγόντων ἔξω τοῦ πλαισίου τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς χώρας λειτουργούντων καὶ ἀπολύτως ἀντιοικονομικῶν» Οἱ τοῦρκοι ἀφῆκαν ἐλευθερίαν εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ τὸ ἐμπόριον. Τὸ σύστημα τῆς ἐγγείου ἰδιοκτησίας ἐξησφάλισε τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας. Ἡ φορολογία δὲν ὑπερέβαινε τὰ 15 γρ ἑτησίως κατ' οἰκογένειαν. Τὸ ἐλεύθερον ἐμπόριον διηκούλυε τὰς ἐξαγωγὰς (1770 300 σιτοφορτία, Μυστρᾶς ἐξῆγε 110 χ ὀκ μετάξης 9—10 γρ κατ' ὀκᾶν, ἔλαιον 9—10 γρ κατὰ βαρέλαν, σταφίς 30 γρ κατὰ χλ, ὄντος 40—50 π κατὰ κοιλὸν τῶν 22 ὀκάδων, ἐλαῖαι 2—3 π. ὀκ.). Ἀξία συνολικῆς παραγωγῆς π 43 ἐκ γρ.

Ἐκ ταύτης 72% γεωργικὰ καὶ 21% κτηνοτροφικὰ προϊόντα, 66% τῶν ἐξαγωγῶν γεωργικὰ ἤδη καὶ 30% πρῶται ὕλαι. Μεγάλῃ σημασίᾳ γεωργίας, νηπιώδης κατάστασις τῆς βιοτεχνίας (κυρίως κλωστοῦφαντουργία) παραμεινάσης εἰς τὸν βαθμὸν τῆς οἰκοτεχνίας... «Ἡ οἰκιακὴ οἰκονομία ἐπαρκῆ διὰ τὰς περισσοτέρας ἐκ τῶν πενιχρῶν ἀναγκῶν τῆς κοινωνίας» (133) Ἡ σχεδὸν ὀλότης τῶν κατοίκων συνδέεται πρὸς τὴν γῆν (κλειστὴ οἰκονομία), ἀστικὴ τάξις δὲν ὑπῆρχε. Ἡ ὅλη κατάστασις ἔφερε ἰσχυρὰν τὴν σφραγίδα τῆς ἔθνικῆς μεταξὺ ἐλλήνων καὶ τούρκων ἀντιθέσεως. Ἡ θέσις τῶν ἀκτημόνων ἐλλήνων δὲν ἦτο καλὴ πιεζομένων ὑπὸ τῶν γαιοκτημόνων. Οἱ ἑλληνες ἐπίεσαν τοὺς ἀσθενεῖς των, διότι ἀπ' αὐτῶν μόνον ἠδύναντο νὰ ἀντλήσουν τὰ μέσα διὰ τὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον διεξῆγον. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐνίσχυσαν τὴν ἔθνικὴν ἀντοχὴν καὶ προπαρασκεύασαν τὴν ἔθνικὴν ἀποκατάστασιν» (138). Ὁρθοτάτη ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ Σ. δικαιολογουμένη ἀπὸ ὅ,τι γνωρίζομεν ἐκ τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως ὄλων τῶν λαῶν. Ἡ δουλεία ὑπῆρξεν ὁ μόνος τρόπος ἐξαναγκασμοῦ πρὸς ἐργασίαν τῶν ἀρνούμενων, ἀρθεῖσα ὅταν ἡ ἐπικέρδεια ἐκίνησε τοὺς ἐργάτας. Δέον νὰ τονισθῇ ὅτι δουλεία καὶ δουλοπαροικία, φυσικὰ ὑπὸ διαφόρους μορφάς, ἐνίστε μὴ ἐκ πρώτης ὄψεως προδιδούσας περὶ τίνος πρόκειται, θὰ ὑπάρχουν πάντοτε ὅταν τοῦτο προκύπτῃ ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων. Αἱ κρίσεις τῆς ἐπαναστα-

τημένης, ἐλευθεριαζούσης, ἀδελφοποιουμένης, ἐξισουμένης (ἀλλὰ ἀθρόως σφαζούσης) γαλλικῆς ψυχῆς τοῦ Rouquerville ἔχουν τόσην ἀξίαν ὄσην καὶ αἱ τοῦ Κορδάτου, ἡ ρώσου κομμουνιστοῦ περὶ τῆς συγχρόνου βορείου Ἀμερικῆς. Εἰς τὴν Πελ. ὑπῆρχον 39 ἐπικρατοῦσαι οἰκογένειαι, πανπελοποννησιακὸν δὲ κῦρος εἶχον αἱ ἀρχαιότεραι τοῦ Σιντύχου, Μπενάκη, Ζαῖμη καὶ Κρεββατᾶ, ὡς καὶ αἱ νεώτεραι Δεληγιάννη, Χαραλάμπη, Κανακάρη καὶ Λόντου. Ἐπι τουρκοκρ. μεγάλως ἐνισχύθη ἡ κλεφτουρία, μεταξὺ δὲ τῶν κλεφτῶν ὀνομαστοὶ οἱ Παντᾶς, Ντάρας, ἡ Κολοκοτρώνης. Εἰς τὰ στενὰ (δερβένια) φρουραὶ ἐξασφαλίζουσαι τοὺς ταξιδιώτας.

Κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 18ου ἡ ἐκπαιδευτικὴ κίνησις (ἥτις εἰς τὸν ὑπόδουλον ἑλληνισμόν ἔφερε καὶ φέρει πάντοτε ἐπαναστατικὸν χαρακτῆρα) εἶνε ἀσθενῆς (σχολεῖα Ναυπλίου, Μονεμβαδίας, Τρικκάλων, Πραστοῦ), ἐπετάχθησαν ἀργότερον (ἐπιρροὴ πατριάρχου Σαμουήλ Χατζηρῆ 1763 - 8, σχολεῖον Μυστρᾶ 1767 Πατρῶν Γεωργιτσίου διασημότερον Δημητσάνης ἰδρυθὲν ὑπὸ Γ. Γούνα). Ἀπὸ τοῦ 1760 ἤρχισεν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν προκρίτων (ὄχι βέβαια ἀπλῶν ἐργατῶν ἢ γεωργῶν ὅπως θὰ ἐπόθουν οἱ κομμουνίζοντες ἱστορικοὶ) καὶ τῶν κλεφτῶν ἡ καθ' αὐτὸ ἐπαναστατικὴ κίνησις (148). Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ 1770 οἱ πρόκριτοι διὰ ζωῆς καὶ περιουσίας ἐπλήρωσαν τὴν ἡγεσίαν των. Πάντως ὅμως κατενόουν ὅτι ἡ ἐθνικὴ ἀποκατάστασις δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῆ ἄνευ ἐξωτερικῆς βοήθειας καὶ ἀπέβλεπον πρὸς τὴν προστάτιδα τῶν ὀρθοδόξων Ρωσίαν, ὑπὲρ τῆς ἐπεμβάσεως τῆς ὁποίας ἐνήργει κυρίως ὁ Παπάζωλης, τοῦ ὁποίου ἀπὸ τοῦ 1765 πυκνοὶ ἀπόστολοι ἤρχισαν νὰ περιοδεύουν.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ συγγράμματος ὁ Σ ἐκθέτει τὰ τῆς ἐν Π. ἐπαναστάσεως τοῦ 1770. Τὴν 17 Φεβρ., 1770 κατέπλευσεν εἰς Οἴτυλον ρωσικὴ μοῖρα ἐξ 8 ἐν ὄλω πλοίων ὑπὸ τὸν Θεόδωρον Ὁρλώφ. Ὁ ἑλληνισμὸς οὔτε ψυχικῶς ἀλλ' οὔτε ὑλικῶς ἦτο ἕτοιμος πρὸς ἐπανάστασιν, ἡ δὲ ρωσικὴ ἐπικουρία ὑπῆρξε γελοιοδῶς ἀσήμαντος. Ἡ στρατολογία τῶν ἐλλήνων ὑπὸ τὰς προϋποθέσεις αὐτὰς ἦτο καταδικασμένη εἰς πανηγυρικὴν ἀποτυχίαν. Αἱ σχηματισθεῖσαι δύο λεγεῶνες ἀπετέλουν πολεμικὰ ἔμβρυα. Ἐφόδια δὲν ὑπῆρχον. Οἱ ἐπαναστάται εἶχον κατ' ἀρχὰς εὐκόλους ἐπιτυχίας εἰς τὸ νότιον τμήμα, ἀλλὰ κατόπιν ἀλλεπάλληλα ἦλθαν τὰ κτυπήματα ὅταν οἱ τοῦρκοι ἀπέστειλαν πρὸς καθυπόταξιν τῆς Π. ἀλβανικὰ σώματα. Ἐξολοθρευτικὴ ἦττα τῆς ἐπαναστάσεως παρὰ τὰ Τρίκορφα καὶ σφαγὴ 6000 εἰς Τρίπολιν. Εἰσβαλόντων περισσοτέρων ἀλβανῶν ἡ Π. παρεδόθη εἰς δῆωσιν καὶ ἐξανδραποδισμόν. 8000 ἀλβανοὶ κατέστρεψαν τὴν Μεσσηνίαν εἰς οὐδὲν ἰσχύσαντος τοῦ ἡρωϊκοῦ θανάτου 400 μανιατῶν εἰς Νησίον. Ἡ ἔλευσις τοῦ Ἀλεξίου Ὁρλώφ δὲν ἀπετέλεσε βοήθειαν. Τὴν 20ὴν Μαΐου 1770 ὁ ρωσ. στόλος ἐγκατέλειπε τὴν Πελοπόννησον.

Ὡς ὅλη ἡ Π., πλὴν τῆς Μάνης εὕρισκετο εἰς χεῖρας τῶν ἀλβανῶν πληρωθεῖσα συντριμμάτων καὶ νεκρῶν. Ὡς αἱ πόλεις ὑπέστησαν σοβαρὰς καταστροφάς. Ἡ Π. ὑπῆρξε θῆμα τῆς σλαυικῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ἐπιπολαιότητος, ἣν δὲν δύναται νὰ θεραπεύσῃ ὁ πληθυσμιακὸς τῶν σλαύων ὄγκος. Τότε οἱ κλέφται, αὐξηθέντες εἰς 5000, ἀπέβησαν τὸ μόνον κατὰ τῶν ἀλβανῶν ἀντίρροπον. Δέον νὰ τονισθῆ ὅτι κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1770 οἱ Ἕλληνες οὔτε ὀργάνωσιν οὔτε μαχητικότητα γενικῶς ἐπέδειξαν, τὸ τελευπαῖον ὅμως δὲν ὀφείλεται εἰς ἔλλειψιν ἀδρανείας, ταύτης ἰκανῶς μετέπειτα διατρανωθείσης καὶ σχούσης ὡς ἀποτέλεσμα, ὥστε ἡ ἱστορία νὰ ἀνα-

γράφῃ τὰ ἡρωϊκὰ τῶν ἐλλήνων ἔργα μὲ τὰ αὐτὰ λαμπρὰ γράμματα εἰς τὰς δέλτους αὐτῆς ὡς καὶ τῶν θρυλικῶν προγόνων των.

Μετὰ τὴν κατασίγησιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ σάλου οἱ τοῦρκοι προσεπάθησαν νὰ τακτοποιήσουν τὴν χώραν. Αἱ συνέπειαι τῆς σχετικῆς κουφότητος ὑπῆρξαν καίριαι: 40 χ ἄνθρώπων ἐχάθησαν, χιλιάδες ὀπωροφόρων κατεστράφησαν, ἡ παραγωγή ἐμειώθη (ἡ τοῦ ἐλαίου εἰς τὸ $\frac{1}{3}$), ἐμπόριον καὶ βιοτεχνία ἐνεκρώθησαν. Ἐν τούτοις μὲ ἀρκετὰ γοργὸν ρυθμὸν ἀνήνηψεν ἡ χώρα καὶ «ἐπανήρχισεν ἡ λειτουργία τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος ὀργανισμοῦ, δεδοκιμασμένως εὐνοϊκοῦ διὰ τὴν οἰκονομίαν τῆς χώρας» (208). Τὸ 1794 ἡ συνολικὴ παραγωγή ἀνέρχεται εἰς 15 ἐκ γρ, σημειωθείσης καὶ σημαντικῆς ἀυξήσεως τῶν τιμῶν συνεπείᾳ τῆς πτώσεως τῆς ἀξίας τοῦ γροσίου. Αἱ ἐξαγωγαὶ βαίνουν βελτιούμεναι ἰδίως κατόπιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἀποκλεισμοῦ, 1815 συνολικὴ παραγωγή ἔχει ἀξίαν 63 ἐκ. γρ. (214) ἐξ ὧν τὰ 72% γεωργικὰ προϊόντα, οἱ ἕλλ. εἶχον εἰσόδημα ἐτήσιον κατ' ἄτομον 154 γρ, οἱ τοῦρκοι 303. Εἰς τὸ ἐμπόριον τοὺς ἀλλοδαποὺς ἀντικαθιστοῦν Ἕλληνες, στρατολογούμενοι κυρίως ἐκ τῶν προκρίτων (218), δηλαδή καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξερχομένης τῆς κλειστῆς οἰκονομίας συνέβη ὅτι καὶ εἰς τὰς λοιπὰς χώρας (ἀρχαία Αἴγυπτος μέχρι σήμερον), αἱ ἐμπορικαὶ ἐπιχειρήσεις ἰδρύονται ὑπὸ εὐπόρων «πατριαρχῶν», ἥτοι ἀρχηγῶν πατριαρχικῶς ὀργανωμένων οἰκογενειῶν. Μέχρι τοῦ 1821 δὲν ἔχει δημιουργηθῆ εἰς τὴν Π. ἀστικὴ τάξις. Αὐξήσις πληθυσμοῦ: 1780 270 χ ἕλλ. 30 χ τ, 1821 400 ἕλλ 40 χ τ.

Δύο παραρτήματα ἐρευνοῦν λεπτομερέστερον δύο προβλήματα τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως καὶ τὴν παραγωγὴν τῆς Π. ἀπὸ τοῦ 1877 ἕως τὸ 1821 παρεχομένων λεπτομερῶν πληροφοριῶν κατὰ προϊόντα.

Ἐπαινος ὀφείλεται εἰς τὸν κ. Σ. διὰ τὴν ὠραίαν μελέτην του, ἀποτελοῦσαν χρησιμώτατον ὁδηγὸν διὰ τὴν περαιτέρω ἔρευναν τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας. Ὅσα ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Σ. ἐμπνέουν ἐμπιστοσύνην βασιζόμενα ἐπὶ πηγῶν, ὧν πάντοτε γίνεται λεπτομερὴς περιγραφή, τὰ ὅποια ὁ Σ. ἀκαταπονήτως ἐμελέτησε καὶ γνωρίζει. Τὴν Π. ἐξετάζει ἀφ' ὅλων τῶν ἀπόψεων καὶ ὅλοι οἱ συντελεσταὶ ἐρευνῶνται: τὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικά, τὰ κοινωνικὰ καὶ ταξικὰ, τὰ πληθυσμιακὰ (εἰς ἃ ὀρθῶς ἀποδίδεται σημασία), οἰκονομικὰ δημόσια, οἰκονομικὰ ἰδιωτικά (γεωργία, ἐμπόριον, βιοτεχνία), παιδεία. Ἡ γλῶσσα εἶναι ὁμαλή, ἀπέριττος, σαφής, τὸ ὅλον ὕφος διευκολύνει τὴν ἀνάγνωσιν. Συγχαρητήρια.

Γ. ΧΑΡΙΤΑΚΗΣ

Κομινοῦ Ἄχ: «Ἡ ἀνάγκη συντονισμοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Χρηματαγορᾶς». Ἀθῆναι 1941.

Ἡ παρούσα ὀλιγοσέλιδος μελέτη δὲν εἶναι τὸ πρῶτον ἔργον τοῦ συγγραφέως. Ἐδημοσίευσεν πολλὰς μελέτας, οὐ μόνον ἐλληνιστί, ἀλλὰ καὶ γερμανιστί, ἰδίως περιστρεφόμενας περὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἄνω θέματος.

Ἐπὶ τὴν λέξιν χρηματαγορὰ νοεῖται ἡ ἀγορὰ βραχυπροθέσμων πιστώσεων. Ἀντιμέτωποι εὐρίσκονται δύο παράγοντες, οἱ ἔχοντες ἀνάγκην βραχυπροθέσμων πιστώσεων πρὸς κίνησιν τῆς ἐργασίας των ἢ διὰ ταμιακοὺς λόγους καὶ οἱ πιστοδόται, οἵτινες ἐπιζητοῦσι πρόχειρον τοποθέτησιν, μέχρις οὔ παρουσιασθῆ εὐκαιρία ὀριστικωτέρας τοποθετήσεως.

Ὁ συγγραφεὺς ἐρωτᾷ ἂν ἐν Ἑλλάδι ὑπάρχη πράγματι χρηματαγορά. Βεβαίως ὡς ἀλλαχοῦ, ἔνθα καὶ οἱ ἰδιῶται εὐρίσκονται ἀντιμέτωποι εἰς παροχὴν καὶ λήψιν πιστώσεων βραχυπροθέσμων, δύναται τις εἰπεῖν ὅτι χρηματαγορὰ ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑπάρχει. Ἐξ ἀντιθέτου ὁμῶς ὑφίσταται τοιαύτη παρὰ ταῖς Τραπεζαῖς, παρ' αἷς διεμορφώθησαν ὠρισμένοι κανόνες παροχῆς τοιούτων πιστώσεων καὶ ὁ θέλων νὰ δανεισθῆ γνωρίζει ἐκ τῶν προτέρων ὑπὸ ποίους ὄρους δύναται νὰ ἐπιτύχη τοιαύτην πίστωσιν.

Τὸ ἔτος 1928 ὑπῆρξε γόνιμον ἀπὸ τραπεζιτικῆς ἀπόψεως. Ἰδρύθησαν ἡ Κτηματικὴ Τράπεζα, ἡ Ἀγροτικὴ Τράπεζα καὶ ἡ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἐξυπητέτησιν τῶν πάσης φύσεως πιστωτικῶν ἀναγκῶν.

Ἄλλ' ἡ Τράπεζα δὲν ἐπεδόθη, ὡς ἔπρεπε, συστηματικῶς, εἰς τὴν καθοδήγησιν τῆς πιστωτικῆς μας ἀγορᾶς. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης δὲν ἐγένετο ἡ Τράπεζα Τραπεζῶν, ὡς ἐγένετο ἀλλαχοῦ. Ἡ ἀστάθεια τοῦ νομίσματος ἔστρεψε τὴν προσοχὴν τῆς πρὸς τὰ ἐκεῖ καὶ ἡ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος εὐρίσκετο διαρκῶς εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀσκῆ ἔλεγχον ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῆς διανομισματικῆς τιμῆς τοῦ νομίσματος. Ἄλλ' αὐτὴ ἡ θέσις τῶν γεγονότων ἐπέφερε τὴν τοιαύτην παράλειψιν.

Ὁ νεοπαγῆς Ὄργανισμός, ἐκτὸς καὶ ἄλλων λόγων, οὐς ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς, ὁ σπουδαιότερος ἦτο ὅτι ἡ Τράπεζα, εὐθὺς ἅμα τῇ ἰδρύσει τῆς, εὐρέθη ἐν στενῇ ἐπαφῇ μετὰ τοῦ Κράτους, ἔχουσα παρ' αὐτῷ δεσμευμένον μέγα μέρος τῶν διαθεσίμων τῆς, οὕτως ὥστε ἡ ἐπιβολὴ ἐπὶ τῆς χρηματαγορᾶς ὑπῆρξεν ἀσήμαντος. Ἄλλ' οὐδὲ τὸ ἄρθρον 14 τοῦ Σχεδίου νόμου περὶ Ἀνωδύμων Ἐταιριῶν, καθ' ὃ αἱ Τράπεζαι θὰ ὑπεχρεοῦντο νὰ καταθέτωσιν εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος ποσοστὸν τῶν ἐναντι τῶν ὑποχρεώσεων ὅψεως τηρουμένων ρευστῶν διαθεσίμων θὰ ἠδύνατο ν' ἀσκῆσιν ἐπιρροήν.

Αἱ θεωρίαι τῶν μεγάλων οἰκονομολόγων Σμίτ, Ricardo κτλ. περὶ πλήρους ἐλευθερίας εἰς τὰς συναλλαγὰς καὶ ὅτι πᾶσα κρατικὴ ἐπέμβασις καθίσταται ἐπιζήμιος περιέπεσαν πλέον εἰς ἀχρησίαν. Αἱ Τράπεζαι ἀποτελοῦσι, διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῶν καταθέσεων, τοῦ χρήματος τοῦ λαοῦ, τοῦ μετὰ τόσου κόπου καὶ φειδοῦς κτωμένου καὶ τῆς διαθέσεως αὐτοῦ εἰς παραγωγικὰς χεῖρας, τὸ κέντρον τῆς ἐξελίξεως, τῆς δραστηριότητος καὶ οἰκονομικῆς προόδου πάσης χώρας. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀνάγκη τῆς κρατικῆς ἐποπτείας καθίσταται ἐπιτακτικωτέρα παρ' αὐταῖς ἢ παρὰ παντὶ ἑτέρῳ ὀργανισμῷ. Ἀπαιτεῖται κατὰ τὸν συγγραφέα ἡ σύστασις ἰδιαιτέρων κρατικῶν ὀργάνων, ὧν τὴν σύνθεσιν ὑποδεικνύει καὶ ὧν ὁ προορισμὸς ἔσεται ἡ ἐπιδίωξις τοῦ συντονισμοῦ τῶν ἐργασιῶν μεταξὺ τῶν Τραπεζῶν, ἡ ἀποφυγὴ τῆς παροχῆς εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον πιστώσεως ἐκ μέρους τῶν διαφόρων Τραπεζῶν, ἢ ὑπερβολικῶν πιστώσεων εἰς κεφαλαιοκρατικὰς ὀργανώσεις. Τὸ κρατικὸν ὄργανον εἶναι ἐκεῖνο, ὅπερ θὰ διακανονίζῃ τοὺς ὄρους τῆς μεταξὺ τῶν Τραπεζῶν συνεργασίας καὶ θὰ ἐξομαλύνῃ τὰς μεταξὺ τῶν ἀντιθέσεων. Εἰς τὴν Ἐκδοτικὴν Τράπεζαν ἀνήκει ἡ παρακολούθησις καὶ καθοδήγησις τῶν λοιπῶν Ἐμπορικῶν Τραπεζῶν, αἵτινες ὀφείλουσι ν' ἀκολουθῶσι τὰς ὁδηγίας τῆς καὶ ἂν ἀρνοῦνται νὰ συμμορφῶνται, εἰς τὸ Κράτος ἀνήκει νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς ὅλας τὰς Τραπεζὰς τὰς κατευθύνσεις, ἃς ὀφείλουσι ν' ἀκολουθῶσι.

Περατῶν τὴν κριτικὴν ταύτην τῆς μελέτης τοῦ κ. Κομινοῦ, ὀφείλω ἐν τέλει νὰ τὸν συγχαρῶ τόσον διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ θέματος, θίγουσαν

ἐν τῶν σπουδαιότερων θεμάτων τῆς τραπεζιτικῆς τακτικῆς, ὡς καὶ τὴν διατύπωσιν τῶν ἰδεῶν εἰς τόσον ὀλίγας σελίδας. Εἶμαι δὲ βέβαιος ὅτι ὁ κ. Κομινὸς θὰ συνεχίσῃ τὰς ἐπιστημονικὰς τοῦ ἔρευνας, δημοσιεύων μελέτας ἐπὶ παραπλησίων θεμάτων ἢ καὶ ἄλλων.

ΔΡ. ΑΝΑΣΤ. Ν. ΣΠΟΥΡΓΙΤΗΣ

Δερτιλῆ Παν.: Φορολογικά Δικαστήρια, τεύχος Α'. Βασικά θέματα ἀμφισβητουμένου φορολογικοῦ. Τὰ Φορολογικά Δικαστήρια ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ. Ἀθῆναι 1941, σ. 96.

Κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς φορολογικῆς νομοθεσίας ἀνακύπτουν πολλάκις ἀμφισβητήσεις ὀφειλόμεναι τοῦτο μὲν εἰς ἀδυναμίαν τῶν φορολογουμένων ὅπως ἐνημερώνωνται ἐπὶ τοῦ, συνήθως, συνεχῶς μεταβαλλονένου φορολογικοῦ δικαίου ἢ καὶ ἐνίοτε εἰς τάσιν αὐτῶν ὅπως διαφεύγουν τῶν φορολογικῶν τῶν ὑποχρεώσεων, τοῦτο δὲ εἰς τὴν λαμβάνουσαν χώραν, κάποτε, παρανόησιν ἐκ μέρους τῶν φοροτεχνικῶν ὀργάνων τοῦ πνεύματος τοῦ νόμου. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου καθίσταται ἀναγκαία καὶ ἐμφανίζεται σκόπιμος ἢ ὑποβολὴ πάσης, περὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν φορολογικῶν διατάξεων, γεννωμένης ἀμφισβητήσεως ὑπὸ τὴν κρίσιν κρατικῶν ὀργάνων παρεχόντων ὅλα τὰ ἐχέγγυα ὀρθῆς ἐφαρμογῆς τῶν φορολ. νόμων καὶ ταχείας ἀπονομῆς τοῦ δικαίου. Ἡ ἔρευνα τοῦ προσφορωτέρου τρόπου ὀργανώσεως τῶν φορολ. δικαστηρίων πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς καλλιτέρας ἐκπληρώσεως τῆς ἀποστολῆς αὐτῶν ἐμφανίζει, ὡς εἰκός, μεγάλο ἐνδιαφέρον, οὐχὶ μόνον ἀπὸ θεωρητικῆς ἀπόψεως, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐλληνικῆς πραγματικότητος. Ἡ μελέτη, συνεπῶς, ἐνὸς τοιοῦτου ἀντικειμένου ἦτο σκόπιμος θεωρητικῶς καὶ λίαν χρήσιμος διὰ τὴν φορολογικὴν πρακτικὴν. Ὁμολογουμένως δὲ τὸ θέμα τοῦτο δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ πραγματοποιηθῇ ἄλλος καλλίτερον τοῦ Ἐπικουρικοῦ Καθηγητοῦ τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν κ. Παναγιώτου Δερτιλῆ. Διότι ὁ κ. Δερτιλῆς ἐκτὸς τῆς ἄλλης συγγραφικῆς του ἐργασίας εἶναι, μετὰ τὸν κ. Κοφινᾶν, ὁ περισσότερον καὶ συστηματικώτερον ἀσχοληθεὶς ἐν Ἑλλάδι μὲ τὰ ζητήματα τὰ ἀναγόμενα εἰς τὸν κλάδον τοῦ Δημοσιονομικοῦ Δικαίου. Προσφάτως ἀκόμη ἐδημοσίευσεν ἐνδιαφέρουσαν κριτικὴν ἔρευναν περὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ δημοσιον. δικαίου, ἧτις, κατὰ τὴν γνώμην τῶν εἰδικῶν, ἀποτελεῖ τὴν συστηματικώτεραν ἐκ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐκδοθεισῶν ἐπὶ τοῦ θέματος ἐργασιῶν.

Εἰς τὴν ἀνά χειρᾶς μελέτην του ὁ κ. Δ. μετὰ βραχεῖαν θεωρητικὴν ἔρευναν τῆς οὐσίας τοῦ ἀμφισβητουμένου φορολογικοῦ καὶ τῶν συναφῶν πρὸς τοῦτο ζητημάτων, εἰσέρχεται εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ κυρίου αὐτοῦ θέματος, ἦτοι τῆς ὀργανώσεως τοῦ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ καὶ τῶν φορολογικῶν διαφορῶν ἐν Ἑλλάδι.

Ἐν ἀρχῇ προβαίνει εἰς ἱστορικὴν ἀνασκόπησιν τοῦ τρόπου λειτουργίας ἐν Ἑλλάδι τῆς φορολογικῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν βάσεων ὀργανώσεως ταύτης καὶ εἰς ἀνάλυσιν, ἀκολούθως, τῆς σήμερον ἰσχυοῦσης νομοθεσίας ἐπὶ τῶν φορολογικῶν δικαστηρίων. Πρὸς τοῦτο ἔρευνᾷ κεχωρισμένως τὰ φορολογικὰ δικαστήρια τὰ ἀρμόδια πρὸς ἐκδίκασιν διαφορῶν ἀναγομένων εἰς

τούς άμέσους φόρους καί τὰ φορ. δικαστήρια τὰ έκδικάζοντα διαφοράς έξ έμμέσων φόρων. Συμπληρωματικῶς πρὸς ταῦτα έξετάζει διάφορα άλλα κρατικά ὄργανα (ὡς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας) επικουροῦντα εἰς τὴν άπονομήν τῆς φορολ. δικαιοσύνης.

Ἐνδιαφέρον εἶνε τὸ τμήμα τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Δ, εἰς τὸ ὁποῖον διατυποῦνται κριτικά παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς ἰσχυούσης ἑλλην. νομοθεσίας ἐπὶ τῶν φορολ. δικαστηρίων, ὡς καί ἐπὶ τῶν καινοτομιῶν τῶν εἰσαχθεισῶν διὰ τοῦ Α. Νόμου 2595. Εἰς τὸ τμήμα τοῦτο ὁ συγγραφεύς, ἀναλύει, ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἐπιστημονικῶν δεδομένων, τὰς ἑλλείψεις τὰς ὁποίας παρουσιάζει ἀκόμη καί σήμερον ἡ ἑλληνική ἐπὶ τῆς φορολογικῆς δικαιοσύνης νομοθεσία, ὀρθῶς δὲ ἀνάγει τὰς ἑλλείψεις ταύτας εἰς τὴν βασικὴν αἰτίαν τῆς πλημμελοῦς ὀργανώσεως τῆς φορολογικῆς παρ' ἡμῖν δικαιοδοσίας, Ἐπὶ τῆ βάσει τῆς διαγνώσεως ταύτης προβαίνει περαιτέρω ὁ συγγραφεύς εἰς τὴν ὑπόδειξιν διαφορῶν μέτρων διὰ τὴν καλλιτέραν ὀργάνωσιν τῶν φορολ. δικαστηρίων, ἐνισχυόμενος εἰς τὴν διατύπωσιν τῶν σχετικῶν προτάσεών του καί ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ παρατιθεμένων δεδομένων περὶ τῆς ὀργανώσεως ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ τῆς φορολογικῆς δικαιοσύνης. Ὅρθή εἶναι ἡ ἄποψις τὴν ὁποίαν ἐν προκειμένῳ ὑποστηρίζει ὁ σ. (ἄποψις ἡ ὁποία εἰς ἀναλόγους περιπτώσεις καί ὑπὸ ἄλλων ἐτονίσθη καί ἡ ὁποία, ὅμως, πάντοτε δυστυχῶς παρεβλέφθη ἐν τῇ πράξει), ὅτι δηλ. κατὰ τὴν σύστασιν τῶν διαφορῶν θεσμῶν δὲν πρέπει νὰ ἐφαρμόζωνται τυφλῶς τὰ ξένα πρότυπα, ἀλλὰ δέον νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν αἱ ἰδιαιτέρας συνθηκαὶ ἐκάστης χώρας.

Γενικῶς ἡ ἐργασία τοῦ κ. Δ., προῖόν βαθείας ὑπὸ τοῦ συγγραφέως μελέτης τοῦ θέματός του καί ἐπιμελοῦς ἐπεξεργασίας τῆς σχετικῆς μὲ αὐτὸ βιβλιογραφίας (κυρίως τῆς γαλλικῆς), ἀποτελεῖ ἀξίαν ἐξάρσεως συμβολὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν δημοσιονομικὴν φιλολογίαν καί χρήσιμον βιβλίον διὰ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν φορολογικὴν πρᾶξιν.

I. N. K.